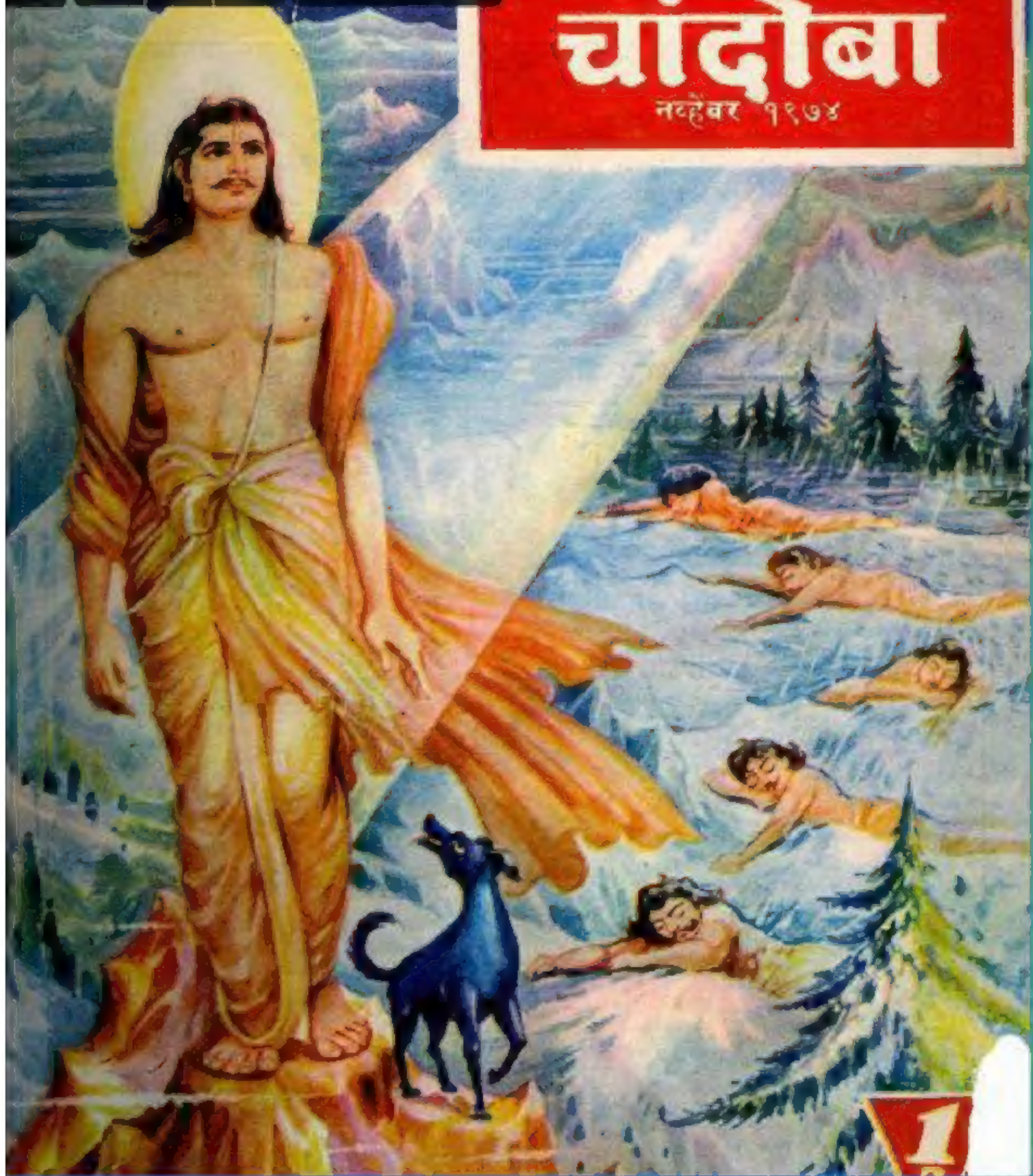

चांदोबा

नव्हेंबर १९७४

मिश्रमेल

[१५]

दमनकने सांगितलेली कुतुबुमची गोष्ट ऐकून पिगळकाने विचारले—“संजीवक माझ्याशी शोध करायला तयार आहे हे मला कसे काय कळणार?”

“तो शिगेर वाकवून महाराजांच्याकडे पुढेपुढे येऊ लागला की सत्तरीचे भी तो शिगाने आपल्याला ठार करायलाच बेल आहे.” दमनकाने समजावून सांगितले. नंतर शिहरा निरुपे मंजून हो फार काळ-जीत पडल्यासारखा संजीवकाकडे आला.

“काय रे झाले, एवढा उतरलेला बेहरा का?” संजीवकाने दमनकाला विचारले.

“राजाच्या आज्ञेनुसार राहू लक्षाव्हावर नेहमी स्वतःचा जीव गुंडीत घेऊन राहणे आणि आपल्या मित्रांच्या जिवाचे काही बरेवाईट तर होणार नाहीना ही काळजी बहावी लागले. म्हणून आज्ञेला, पूर्वे आणि

राज्यसेवक हे वास्तवी मोसली भेते असतात. इच्छा किंवा विकार असूच शकत नाहीत. त्याला यती संन्यासांसारखे निष्काम कर्म सम-जून पापाच्या विसलात लोळाचे व लोटांरुण बालावे लागते. मित्रा, अद्याप तुझ्या कक्षात ही गोष्ट आली नाही का रे?” दमनकाने मिश्रन्वाचा बाब जाणून विकारले.

“ही राजाच्या इतका जवळ असतो म्हणून माझ्या जिवाला धोका आहे, असे म्हणतोस का तर?” संजीवकाने विचारले.

“मला तरी तसेच वाटते. दु माझा मित्र आहेस, म्हणून खरे तेच मी सांगतो आहे. काय रे; आपला मालक पिगळक तुझ्यावर एवढा रागवला का आहे रे?” आज संजीव-काला ठार कळत तुम्हां सर्वांना मी मेजवानी देतो. असे तो म्हणाला, बुवा. ते ऐकून माझ्या यमाची मी स्थिती जावी ती मी सांगायला

तु तयार झाले पाहिजेत.” दमनक म्हणाला.

ते ऐकून संजीवकाला डोक्यावर बीज पडल्यासारखे झाले. म्हणाला—“म्हणजे आकाशाचे कोवळणे मी रे! राजाची इमाने-इतपारे सेवा केली, हे त्याचे दक्षिण! राजाच्या मनात इतका क्रोध उत्पन्न व्हायचे कारण कळले तर तो राग बुर काटयला प्रयत्न करता येईल. पण कारणाशिकाय राग झाला तर काय करायचे बुवा?”

“राजाची बुद्धी जशीच विचित्र असते रे! थोडे बलवान वाटतात त्यांच्यावरच त्यांचा डोळा असतो!” दमनक म्हणाला.

“बरीबर, बरीबर! माझीच बूक! मी सर्वांवर थोळे मिटून विश्वास करतो. मगच

पाला झाले जगणाऱ्या माझ्यासारख्याने फक्त मांसाहार करणाऱ्या शिहराची मैत्री करणे बरोबर झाले नाही. पूर्वी एक हुंघ होऊन गेला, त्याच्या सारखी आपल्या बरोबरीचे जे पसतात त्यांच्याशी मैत्री केल्याचा परिणाम खेबटी आत्मनाशच होणार!” असे सांगून संजीवकाने हुंसाची गोष्ट सांगितली.

हुंघ व पुढा

एका जंगलात एक सरोवर होते. त्यात एक हुंघ एकटा रहात असे. तो त्या सरोवरात बिहार करी व त्या तलावातच त्याला पोटापुरता आहार मिळत असे. असा

तऱ्हेने त्याचे आयुष्य घुमाने जात असे. एका त्या बाजूला एक पुढा आले.

“कोठला राहुणारा रे तू? इकडे कसा काय आलास?” हंसाने घुबडाला विचारले.

घुबड म्हणाले—“मी जसाच एका सरो-वरातल्या कमलबन्यात राहतो. तुम्हा मोगातीत आपली सर्व पांथे धुवून निघतोत व पवित्र जीवन चालविता येईल या विचाराने आलो आहे.”

हंस ने ऐकून फुलून गेला. म्हणाला—“अरे वा! रहा की, तुला वारेल तितके दिवस खुशाल रहा.” घुबड त्याप्रमाणे राहू लागले.

काही काळ दोघे सुखाने आनंदाने राहले. परंतु त्यानंतर घुबड आपल्या गावी जायला निघाले तेव्हा निरोप घेत हंसाला म्हणाले—

“तुम्हा माझ्यावर हट्ट प्रेम जसेल तर तू माझ्या गावाला येऊन माझ्या घरी चार दिवस अतिथी म्हणून राहू पाहिजेस.”

हंस एकदा सकाळी उठून त्या कमल बनाव्या बाजूला गेला. परंतु घुबड एका डोंगरावरील गृहेत बसल्याच विसरले.

हंस म्हणाला—“अरे मी तुम्हा मित्र हस! तुला भेटायला आलो आहे.”

काळीस पडल्यावर भेटू.” घुबड म्हणाले. हंस काळीस पडण्यास वाट पहात राहला. काळीस पडल्यावर घुबड बाहेर आले आणि हंसाना कुशल सन्मानाचे विचार लागले. त्यानंतर हंस गृहेबाहेर झोपला.

जनकारा जातीचे काही लोक त्या दिवशी रात्री त्या सरोवराच्या काठी येऊन उतरले. उवाडताच पुढच्या मुक्कामावर शाय्यासाठी निघतांना त्यांनी त्यांच्या रीतीप्रमाणे शंख वाजविला.

तो आवाज ऐकून घुबड दचकून मोठ्याने ओरडले आणि भुरकून उठून गृहेत जाऊन बसले. हंस एकदाच गृहेबाहेर राहून गेला.

अगदी निवण्याच्या वेळी घुबडाचे ओरडणे अशुभ समजून जनजात्यांच्या डोळीच्या नायकाने घुबडाच्या जावज आला होता त्या आजूला गन्धर्वांनी बाण सोडून त्या दुष्ट घुबडाला छार करायला आपल्या लोकांना मांगितले त्याप्रमाणे एकाने बाण सोडला आणि तो नेमका हंसाला लागला आणि तो गेला

तिलक्या बहिणी

[३]

[दानशील महाराज एका उवाडात फिरायला गेले अशा त्यांना एक मोठी शिळा दिसली. त्यांनी ती थोडी बाजूला सरकवून पहिली तर खाली त्यांना एक प्रगुह दिसले. त्यांनी आपल्या तिघा मुनींना दासदासींच्या देखरेखीखाली त्या प्रगुहत ठेवले आणि पगडेपणे दु:ख व्यक्त करीत राजवाड्यात आले. ते पाहून राणी वेगुड होऊन पडली. पुढे—]

राजवाड्यात पोचल्यावर राजाला दुःखाचे ती शुद्धीवर आली. तेव्हा राजाला जिवंत कारण विचारून दासदासी व राज-जीव आत्म्यासारखे झाले.

राजवाड्यातली इतर भंडारी त्याचे सांत्वन करू त्यानंतर राजवैद्याने विचारल्यावर लागली व राणीला शुद्धीवर आणण्याचा राजाने घडलेले वृत्त सांगितले ते असे :

“मी नेहमीप्रमाणे दासीबरोबर मुलींना जमलेल्या ऐकी कोणत्या तोंडावर हास्य घेऊन फिरायला निघालो. आम्ही उवा-फिका आनंदाची छटा नव्हती. हीती सी तातच फिरत होतो. गेली चार वर्षे मुली-फक्त चिंता व काळजी. थोड्या वेळाने वर एकामागून जी संकट ओढविली ती राजवैद्याने घेऊन राणीला औषध दिल्यावर स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिली असल्यामुळे

मी त्यांच्यावर सारखी नजर ठेवून होती. पाचवाडी मी एक नाही धंभर नोकर बरोबर बसून मिघालो होतो. सर्व नोकर डोळ्यात तेल घालून मुलींच्या रक्षणार्थ त्यांच्या काठी बाजूनी चालत होते. मी मुलींच्या खगदी जवळच होतो. एकाएकी सोसाट्याच्या चक्रीवारा आला. जमिनी-पाकून आकाशापर्यंत धुळीचे लोट उठले. पापणी लवली असेल तसेल, डोळे उघडतो तो तीन मिघाडे तिघां मुलींना उचलून नेत असलेली दिसली. असे सांगून राजा पुढे काही शांण्णार तेवढ्यांत राणी "आई आई ग!" असे घोळ्याने एकदां बोरदूक बंझूड होऊन पडली.

दासीनी राणीच्या तोंडावर पाणी शिपडून तिला शुद्धीवर आणण्याचा प्रयत्न केला. काही वेळाने राणीला शुद्ध आली. राजा पुढे सांगू लागला—“हे सर्व एका क्षणाचांत घडले. आम्ही सर्व ती मिघाडे उडत गेली त्या दिशेने धावू लागलो. चालायची संकथ नसतपले मी मागे पडलो. तरी दस्तबाजी सर्व रूप जोराने पळत पाठलाग करीत धावले. परंतु थोड्या वेळाने ती मिघाडे बिसत नाहीशी झाली. सर्व ह्ताश निराश होऊन, आतां पुढे काम या विचारात रागोच्या जागी खंबेले. माझ्या पायांने रक्तात जणूकाही पोळले आणि 'हाय' साऊन जमिनीवर बसलो.

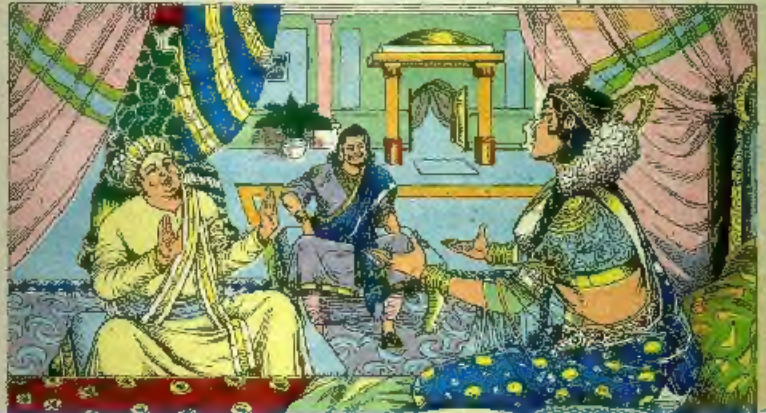
“तेवढ्यात आणखी एक जद्भुत घटना घडली. परत येत असलेले धंभर नोकर न तीन दासी सर्वच्या सर्व मी बसलो होतो तिकडे येत असतां एकदम एसी होऊन, ती मिघाडे गेली होती त्या दिशेने उडू लागले. हे सर्व स्वतःच्या डोळ्यांनी मी पाहिले. पण माझ्या डोळ्यावरच विपदाच होईना. आणखी देव कायकाय दाखविणार आहे हे त्याने त्यालाच माहीत. तो मला हे सर्व पहायला जिवंत तरी कां ठेवीत आहे, कळत नाही.” असे सांगून राजा गप्प झाला आणि डोळे पुसू लागला.

अश मुळीच नव्हता. परंतु राजाने मुली भुयारात आहेत ही गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळू नये, यासाठी एक एक कपोल कल्पित गोष्ट पडून सांगितली होती व ती सर्वांना खरी वाटली.

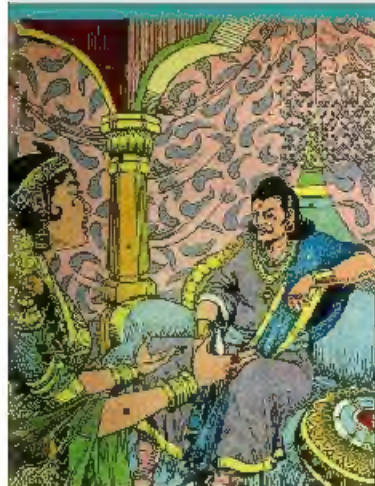
हे सर्व तोंडपयंत ज्योतिष्याला कळले आणि तो धांवत त्या जागी आला. त्याला पाहतांच राणी त्याच्या पायां पडली आणि म्हणाली—“तुम्ही त्या दिवशी सर्व सांगून आम्हाला सावध केले असूनही आम्ही मुलींने रक्षण करू शकलो नाही. माझ्या लाडक्या मुली माझ्या डोळ्यातमोर नसल्या तरी हरकत नाही. परंतु त्या आहेत तेथे तरी चुकाने आणि घुशाल आहेत ना, हे

सांगाल का? त्या जिवंत आहेत, कुशाल आहेत, एवढे कळले तरी मनाचे समाधान होईल.” असे सांगून राणी रडू लागली.

ज्योतिष्याने पुन्हा मुलींच्या जन्मकुंडल्या आणवून आणि शांतचित्ताने पाहून म्हटले—“कुंडलीप्रमाणे मुलींना वा वर्षभरात कोणत्या ही प्राणघातक संकटाची भीती नाही. मग हे झाले कसे, हे मलादेखील कळत नाही. मुली धा क्षणाला आहेत कीडे हे मला सांगता येणार नाही, परंतु मी एवढे नक्कीच सांगू शकतो की त्या आहेत तेथे कुशाल आनंदात आहेत. मुलीच काय त्यांच्याबरोबर गेलेले धंभरावर दासदासी-देखील सकुशलच आहेत. या तीन वर्षांत त्या कोणत्यातरी दिवशी आपल्या स्वतःच्या

Fullscreen 127 12 / 62

वाचिषयी राजाने प्रथमच चांगला विचार करून ठेवला असल्या कारणाने त्याने रचलेले नाटक यशस्वी झाले होते.

त्यांना भूगुहात ठेवले असल्याचे सांगितले तर मुलींच्या विषय जे शह आहेत त्यांना ती गोष्ट कळेल व ते काहीतरी विघ्न आणतील ही भीती राजांना वाटत होती. म्हणून पुष्कळ विचार करूनच राजाने फार सावधगिरी बाळगून बोलायचे व वागायचे ठरविले होते व त्याला त्या बाबतीत चांगलेच यश आले.

राजाच्या या नष्टकावर राणीचा पूर्ण विश्वास बसला. परंतु जेव्हा ज्योतिष्याने सांगितले की मुली जेपे कोठे आहेत, खुशाल आहेत, तेव्हा राणीच्या मनाचे समाधान झाले. कोठेही असोत मुली आहेत ना, या विचाराने तिच्या चित्ताला हलके वाटले. तिचे नोकरांना पाठवून मुलींचा शोध काढण्याचे हेच काम ताबतोब कराने असे राजाला सांगितले. राजाने तसेच केले. मुली भूगुहात आहेत ही गोष्ट राजाला माहीत नव्हती का? परंतु ते लोटे लप-विण्यासाठी त्याला राणीच्या इच्छेप्रमाणे नोकरांना राज्यभर पाठवाने लागले.

राजाचे नोकर राजाचा हुकूम होताच घोड्यावर बसून निघाले. परंतु जगात कोठे उघडयावर त्या मुली असल्या तर ना त्यांना

म्हणून सर्व त्वार हिंरहिंर हिंरले आणि काही दिवसांनी मुली कोठे दिसल्या नाहीत असे एकाने येऊन सांगितले.

दिवसमागून दिवस जात होते आणि मुलीविषयी काहीच अनुकूल निरोप घेऊन कोणी नोकर आला नाही. तेव्हा राणीची मुलीविषयीची काळजी व चिंता वाढतच गेली. राजाला मात्र सारखी हुरहुर लागली होती की ही घोषाशोध चालू असतां मुली भूगुहात असल्याची बातमी तर कोणाला कळली नाहीना. कारण जर का कोणाला त्या गोष्टीचा सुगावा लागला तर सर्वच खटपट फुकट जाणार. परंतु त्याने चेहऱ्यावर किंवा बोलण्यात व वागण्यात कधीच मुली आणखी कोठे असल्याचा संशय कोणाला येऊ नये, याची काळजी घेतली. तो इतरांच्या दुःखात सहभागी असल्याचे सोंग करीत राहला.

राजाची मनःस्थिती फार नाजूक होती. एकीकडे मुलींना गुप्त जागी त्याने ठेवले होते व दुसरीकडे त्यांना शिघ्राडे ज्वलून घेऊन गेल्याचे त्याने सांगितले होते. ते गुप्त लपविणे हा एक असंगत होता.

मर्यादारी राजा कोणाला नाही कळू दिल्याशिवाय भूगुहात जात येत राहला. आपण केलेल्या व्यवस्थेप्रमाणे भूगुहात नोकर

मुलींची काळजी घेत आहेत, मुली आनंदाने हसत खेळत आहेत हे पाहून तो दारोण येत होता. बसाच एक आठवडा निश्चितपणे लोटला. परंतु पुन्हा राजाला आणखी एका गोष्टीची चिंता वाटू लागली. तो स्वतः दारोज भूगुहात जात होता, आणि एक दिवसवेळी तो गेला नाही असे झाले नाही. स्वतःच्या डोळ्यांनी मुलींना पाहून आल्याशिवाय त्याला चैन पडत नसे. परंतु त्याला वाटू लागले की आपण असे दारोज भूगुहात जात येत राहिलो आणि कोणाला तरी ते कळले तर? एखाद्या विनयी जरी कोणी नवून पाहिले तर धोकाच नाही का? सहज कोणाची नजर बाहेरून आत

मनुष्य देहात अगट होतील हे मात्र स्पष्ट दिसते आहे. म्हणून देवावर भर्तृहृदय ठेवून तो सुचिन कोणत्या दिवशी येतो याची वाट पाहण्याशिवाय दुसरा उपाय दिसत नाही, महाराजो!" असे सांगून ज्योतिष्याने राणीला धीर दिला.

राजाने त्यापूर्वी रडत येऊन जे वस्तू सांगितले तसे ते झालेच असणार असेच तेथे म्हणून असलेल्या इत्येकांना वाटले. कारण राजाने रडण्यात किंवा बोलण्यात दुसरा काही संशय थायला जागाच ठेवली नव्हती. अगत्या तिची दासी आणि संभर नोकर सर्व नाहीसे झालेले पाहून राणीने काही विचारले तर काय उत्तर घ्यावे

जातांना किंवा आतून बाहेर बंतांना आपल्यावर पडलो तर सर्व गेलंच की! एकदा कोणाला शंका किंवा संशय वाटला की सर्व गुपित बाहेर येणार. तेव्हा काय करावे ही नवी काळजी राजाला वाटू लागली. या काळजीतच आणखी चार दिवस गेले.

एके दिवशी राजा भूगृहात जाऊन मुली तेथे खुशाल असल्याचे पाहून आला. बोटाच वेळ झाला होता. राजा आपल्या सपन-बृहात निश्चिंतपणे झोपला होता. त्याला लान झोप लागली असता मध्यरात्रीच्या सुमारास कोणीतरी हलकून उठवीर असल्याचा भास झाला. त्याने थोडे उघडून पाहिले, परंतु त्याचा स्वतःच्या डोळ्यावरच

विश्वास हाडला. कारण त्याला उठवून जागी करणारी त्याची लाडकी मुलगी सुहासिनी होती.

राजा काही वेळ हे स्वप्न तर नसेल ना या विचारात पडून राहला. परंतु सुहासिनी राजाच्या जगावर बघून हसू सुरू लागली आणि आपल्या गोड शब्दात म्हणाली-
“बाबा! अहो बाबा!” आता मात्र राजाच्या मनातला संशय दूर झाला की हे स्वप्न नव्हे. त्याच्या डोळ्यांसमोर त्याची लाडकी सुहासिनी हसत बोलत असतां तो विश्वास करणार नाही तर काय करणार? तिचे बोलणे हसणं स्पष्ट ऐकू येत असतां ते स्वप्न मानून स्वस्थ कसे बसत येईल? म्हणून मुलीला अंगा खांशावरून कुरवाळीत राजाने विचारले-“काय क, या मध्यरात्रीच्या वेळी तू येणे कशी काय आलीस? कोठे आहेत दासी कपरे? काकी नोकर कोठे आहेत शगळे? त्या सर्वांना सोडून तू एकटी कशी आलीस आई? विचित्रच दिसते आहे समजेल!” असं एका बाजूने आश्चर्य करीत व दुसऱ्या बाजूने फार पानकन भयशक्ति होऊन मुलीला श्रम विचारीत असलेला राजा फार काळजीत पडला.

सुहासिनीने काही वेळ काहीच उत्तर दिले नाही. परंतु थोड्या वेळाने तिने राजाला पलंगावरून खाली उतरायला म्हण

एक मोठ्या तसवीरीकडे बोट दाखवीत म्हणाली-“ही तसवीर पाहिलीस का?” राजाला काहीच कळेना.

“तू इकडे कशी आलीस म्हणून मी तुला विचारले तर तू ही तसवीर काय दाखवते आहेस? तुला ती तसवीर पाहिले आहे का? तोच काय तिच्यासारख्या कित्येक तसवीरी तुला देईन. तू इकडे आलीस कशी हे प्रथम सांग.” जसे राजा तिला फार आज्ञा करीत विचारू लागला.

तेव्हा सुहासिनी म्हणाली-“होय बाबा, त्याच तसवीरीतून मी बाहेर आले!” आणि बापाच्या तोंडाकडे पाहू लागली.

तसवीरीतून आणि येणे हे काय कोडे आहे, हे राजाच्या लक्षात येईना. मग त्याने तसवीर शब्दाला स्मरण पाहिले. तसवीर बाजूला सारल्यानंतर त्याला जे दिसले ते पाहून राजा धक्का होऊन काही वेळ अवाक, काही बोलल्याशिवाय उभा राहिला. कारण तसवीरीच्या मागे भितीला एक मोठे दार होते.

राजा चकित होऊन त्या दाराकडे पाहत राहिला व नंतर मुलीला बरोबर घेऊन त्या चोर दाराने अंत गेला. जात असतां ते एक भूपांराचे दार असल्याचे राजाच्या लक्षात आले. म्हणून राजाने मुलीला उचलून घेतले आणि एकेक पाऊल सावधपणे टाकीत पुढे चालू लागला.

भुवाराची वाट अर्धे जपिक चालून गेल्यावर पाहता तो मुहासिनीला पाळणारी दई भेटली. मुहासिनी आपल्या होपामच्या खोलीतून अदृश्य झाली त्या वेळी दाईला चांगली होप लागली होती. परंतु बीडपाच वेळाने तिची होप मोडली तेव्हा मुहासिनीला अंधरुणावर न पाहून व ज्या किनाची आरता होता असा आनी एक पार पाहून दाई बाबस्मनच गेली. परंतु ती साहस करून त्या चोर दरवाज्याने कांत निरली मूलाची कोठे गेली? राजाच्या काळ उत्तर द्यावे? असा आपला डोळा कसा लागला. हा विचार करित ती चालू लागली.

ती मुलीला सोपीत न कळतच त्या भुवाराच्या वाटेने राजाला पंजत भेटली होती. मुलीला पंजत राजाला येत बसलेला पाहून तिला हायले वाटले. नंतर तिचे पिळून त्या भुवाराच्या वाटेने पुन्हा परत चालत येत असतां भुवारातले मुहासिनी होती त्या खोलीचे दार त्या तिघांताही

विताय पाहून तेव्हा त्याला मला वाटले की आपण कोठे पंजत पोचलो. बहुतेक भुवारातल्या चोरवाटेने आपण आपली कोठेतरी निघालो आम्ही असे राजाला वाटले.

तेव्हा राजा, दाईला मुहासिनीला पंजत तेथेच पांढावला सांगून स्वतः त्या वाटेच्या टोकावरच गेला. परंतु त्याला एकच वाट सरळ आडळली, दुसरी फुटलेली वाट दिसली नाही. ती वाट पुन्हा राजाच्या खोलीतच येऊन पोचत होती म्हणून राजाला वास्तव भीती वाटू लागली. काय करावे हे त्याला सुचूना व ती दई होती तेथे परतला. परंतु एक कोडे सोडवायला गेला तर दुसरेच समोर आले. ती परत आला, परंतु तेथे दई किना मुहासिनी दोघीपैकी कोणीच दिसले नाही. ते पाहून राजाला बंड लागल्यासारखे झाले. त्याला काहीच सुचता आणि त्या भुवाराच्या वाटेतच तो एकाच पुढे तर एकाच मार्ग भटकत राहिला. (क्रमशः)

पडद्याभाड

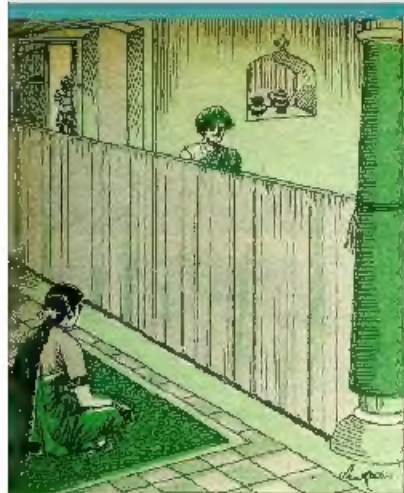
विजयादित्याने इट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा सावाजवळ गेला, प्रेल सांकावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने पावू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“दुखी ही परीक्षाच चालली आहे, असे वाटते आहे. परीक्षेचे फल तुम्हा हातातून नितटेल की काय असे वाटते आहे. त्याचे जबाबदारी म्हणून ही तुला नारायण भट्टाची गोष्ट सांगतो. कदा बैजन् एक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

पुर्वी कधी कायमीर प्रांतात नारायण भट्ट नावाचा एक विद्वान वंशज रहात असे. त्याने जो सर्व शास्त्रांत पारंगत होता आणि देशभेदांतरात फिरून अजिबात पद मिळाले अशी महाराजांकांशा त्याच्या मनात जन्मली.

म्हणून तो देशाटनास निघाला. तो प्रत्येक देशास जाण्या विद्वानांची बौकली

वेताळाने सांगितली

कुरुन त्यांना शास्त्रार्थासाठी आह्वात करी आणि त्यांचा पराभव करून मोठमोठी इनामे संपादन करी. असा प्रवास करीत तो कलिंग देशात येऊन पोचला.

कलिंग देशाच्या एका गावी थोर विद्वान मंडळी रहात असत. त्या गावी कमला नावाची एक विदुषी होती. तिने आपली सगळी प्रतिज्ञा जाहीर केली होती की शास्त्रार्थात तिच्या जो पराभव करील त्याच्याशी विवाह करून ती अन्नभर त्याची रासो म्हणून राहील, परंतु जो तिच्या हाती हारेल त्याने तिच्या पायांवर डोके ठेवून हारल्याचे कबूल करावे आणि निघून जावे. कितीक थोर पंडित तर्क युक्त

तिच्याशी शास्त्रार्थ करून हारल्यावर तिने घातलेल्या अटीप्रमाणे तिच्या पायांवर डोके ठेवून निघून गेले.

कलिंग देशात पाऊल टाकताच नारायण भट्टाने कमलेची पुष्कळ थोरवी ऐकली. तो तिच्या गावी गेला. त्या गावाच्या टोकाला रहात असलेल्या एका ब्राह्मणाच्या घरी तो उतरला.

नारायण भट्टाने भावातल्या तलावात स्नान केले आणि जेवायला बसला. स्थाने आपल्या यज्ञमानांना कमलेच्या विषयी विचारले. त्या गृहस्थाने कमलेला फार लहानपणी कधीतरी ओळखते पाहिल्याचे आणि मोठी झाल्यावर त्याने किंवा इतर कोणी तिला न पाहिल्याचे सांगून म्हणाला- "शास्त्रार्थात आजपर्यंत ती कोणासमोर हारली नाही. ती शास्त्रार्थ करते तेव्हा ती एका बाजूला पडद्याआड बसते व तिच्याशी शास्त्रार्थ करणारा दुसऱ्या बाजूला बसतो."

जेवणसोपन झालेपुन नारायण भट्ट कमलेच्या घरी गेला व त्याने तो शास्त्रार्थ करण्यास आला असल्याचे सांगितले. ते कळल्यावर कमला एका सोप्या पडद्याआड येऊन बसली आणि पडद्याच्या दुसऱ्या बाजूला तिने नारायण भट्टाला आसन ठेवून त्याला आत बोलाविले.

विचारले- "माझी प्रतिज्ञा काय आहे, हे तुम्हांला माहीतच असेल?"

"तुम्हीच सांगा ना!" नारायण भट्ट म्हणाला.

कमला म्हणाली- "तुम्ही हारलात तर माझ्या पायांजवळ बंदव करून निघून जावे लागेल. मीच हारले तर तुम्ही माझ्याशी लग्न केले पाहिजे. मग अटी कबूल असतील तरच शास्त्रार्थ करण्याची तयारी ठेवा."

"मी हारलो तर तुमच्या पायांसमोर नमस्कार करून निघून जाईन. तुम्ही हारलात तर तुमच्याशी विवाह करावयाचा का, मी विचार करतो आहे." नारायण भट्ट म्हणाला.

कमला जणभरच विचार करायला थांबली म्हणाली- "ठीक आहे!"

दोघांमध्ये अनेक विषयांवर शास्त्रार्थ झाला. दोघे समसमान विद्वान व प्रतिभाशाली असल्याचे स्पष्ट होत गेले. प्रत्येकाने दुसऱ्याच्या प्रस्तावे समभाषनकारक उत्तर दिले. सुरवातीपासून नारायण भट्टाला भीती वाटत होती की एका स्त्रीसमोर मान खाली होणार की काय. त्याने विचारलेल्या सर्व सुताश्रुतीच्या प्रश्नांची उत्तरे कमलेने सहज दिली.

काही वेळाने नारायण भट्टाने कमलेला विचारले- "आपले गुरुवर्य कोण?"

"माझा सर्व विषयांना अभ्यास माझ्या वडिलांजवळ झाला." कमला म्हणाली.

"आपलं वय काय?" नारायण भट्टाने थोडे धाडस करून विचारले.

"दावीस वर्षे!" कमला म्हणाली.

"तुम्ही अशा तऱ्हेने पडवा जावून कोणाच्या हुंटीस प्रडल्यासिवाय बसण्याचे कारण असेल की काही तरी?" नारायण भट्टाने पुन्हा धाडस एकनटून विचारले.

"तो माझा नियम आहे!" कमला म्हणाली.

नारायण भट्टाने काही वेळ विचार करून एका ताडपथावर कोणतातरी श्लोक लिहून

तो पडद्या पलीकडे टाकीत विचारले-“या पल्लोकाचा अर्थ सांगता का?”

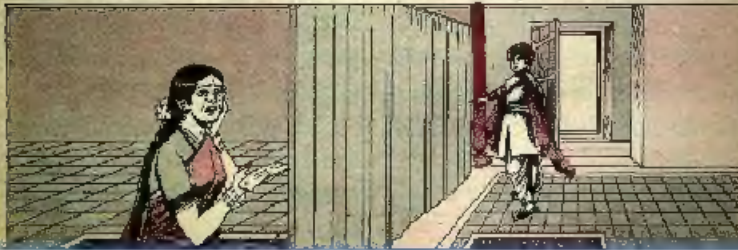
कमळा ओस्साबोवकी रडत म्हणाली-
“मी हार मानते! माझ्याशी लग्न करा.”
नारायण भट्ट आपल्या आसनावरून उठत म्हणाला-“ते मात्र अशक्य आहे!”
आणि तेवून निवून बेला.

वेचवर भोष्ट सांगून वेताळाने विचारले-“राजा! नारायण भट्टाने बरोबरीचे पांडित्य असलेल्या त्या तृष्ण स्त्रीने द्वार भान्य केली तेव्हा तिच्याशी लग्नाला तयार व्हायचे सोडून तिला नकार का दिला? याचे सधाधानकारक उत्तर माहीत असून तु दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची वांभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोटू लागतील.”

विक्रमादित्य म्हणाला-“नारायण भट्टाने कमळा आंधळी असल्याचे ओळखले. त्याने तिचा पराभव केला असे नाही म्हणतां येणार. वृद्ध कोड्यांसारख्या प्रपत्तीची जिने सहज हंसत हंसत उत्तरे दिली, ती एसाद्या

नाही मला वाटत. ती पल्लोक धावू शकली नाही आणि तावडतोड द्वारल्याचे कवळ करून रडू लागली म्हणजे ती आंधळी होती हे न कळल्या इतका नारायण भट्ट खुळा तच्छता. ती भोष्ट कळावी म्हणूनच त्याने प्रथम तिच्या गुरूचे नाव व तिच्या वयाची चौकशी केली होती. बापालाच गुरू व्हावे लायले याचे कारण तिचे ते गुपित आणखी कोणाच्या कळू नये हेच होते. तिचा विसाव्यास संपल्यावर फार काळ मुलीला घरी ठेवून घेणे बापाला बरे वाटत नव्हते. हे तिच्या वयावरून कळले. एका आंधळीशी लग्न करायला मनाची तयारी नसल्यामुळे आणि तिला आपण सरोखरी जिकले असल्याची खात्री न झाल्यामुळे सुद्धा नारायण भट्ट तिच्याशी लग्न करायला तयार झाला नसावा.”

अशा तऱ्हेचे राज्याचे मीत भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाराळा जाऊन लोंबकळू लागला.

इंद्रजालविद्येने विवाह

समतट देशाचे साम्य महाराज यांना आवस्ती नावाचे एक कप्यारतल होते. ती वापल्या सखींबरोबर वस्तिका नदीत जलस्त्रीडेला गेली असता मालागडचा युवराज धाल्य आणि अवंतिका नगरीचा युवराज अवंत बापायल्या भोड्यांवर बसून नदीच्या किनाऱ्या किनाऱ्याने आले.

आवस्तीचे अपूर्व खोबरे पाहून दोघे राजकुमार जागच्या जागी धबकले. तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा दोघांच्या मनात उत्पन्न झाली. त्यांची आवस्तीच्या द्विधमी सर्व माहिती कळल्यावर समतट राजाख पाऊन भेटण्याचे ठरविले. दोघे पुरुष तिच्याकडे निर्मयपणे पहात असलेले ओळखून राजकन्या आवस्ती चौबळली आणि पालखीत बसून आपल्या सखींबरोबर राजवाड्यात निवून गेली. दोघे राजकुमार तिच्या पाठोपाठ राजवाड्यात दाखल झाले.

मालागडचे राज्य समतट राज्याच्या पश्चिमेकडील हद्दीला लागून होते. तेथील राजा यालक्ष्य हा क्रूर आणि युद्धमिपासू म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याचा मुलगा बापा-सारखाच क्रूर, महत्वाकांक्षी व गर्बिष्ठ होता. त्याने आपल्या पहिल्या बायकोला लग्नाच्या दुसऱ्याच दिवशी तलवारीने ठार केले होते. ती त्याच्या म्हणण्याप्रमाणे बायली नाही, म्हणे. आता तो दुसरे लग्न करण्याच्या हेतुने वधू शोधतार्थ निघाला होता. आपलेक दोघे फार मोठे शिवभक्त होते.

अवंतिका समतट राज्याच्या उत्तरेला होती. तेथील राजा पराक्रमी व वैयव संयत्त असूनही क्याळू आणि गुणवान असा एक सन्जन राजा होता. त्याचा मुलगा अवंत हा सर्व तऱ्हेने बापासारखाच धर्मवीर व अविवाहित होता.

सावित्रीचा बोलू या. मी तुमच्यासाठी जेवढे बोलेल. थोडा धीर घरा."

त्याने खूण कैत्याबरोबर त्याच्या सेवकांनी दोघां राजकुमारांना बोलावून नेले. त्या दोघांची राहण्याची व्यवस्था तिरंगिराळ्या महालात करण्यात आली होती. दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर अवंत अतिथिगृहासमोरच्या उद्यानात हिरव्यागार यष्टाच्या गालिच्यावर फिरत असतां माल्य एकाएकी आपली तलवार उघडून त्याच्यावर धावला. खड्गपुढांत अवंतदेखील प्रवीण होता. त्याने अस्मत्संरक्षणासाठी तलवार वपसली आणि दोघांचे हंडयुद्ध सुरू झाले.

ते पाहून खेजारीच काम करीत असलेला शाळी मोठपाने ओरडून रक्षकांना हाका मारू श्यासला. त्याचा आवाज ऐकून राजाचे शिपाई व अधिकारी धावले. त्यांनी दोघां राजकुमारांना दूर केल आणि त्यांचे ह्द घाबविले. रक्षकांच्या नायकाने माळ्याला विचारले--"हे ह्द कस काय झालं रे?"

माळ्याने अवंतकडे खूण करून म्हटले--"हे सरकार गजतावर द्विगत होते तेन्हा हे दुसरे सरकार ह्यांच्या अंगावर धावले."

"सरकार! असे कां केलेत?" रक्षक-दलाच्या नायकाने माळ्याला विचारले.

"राजकन्येला प्रथम मी पाहिले. तिच्याशी लग्न करावे असे प्रथम मला वाटले.

म्हणामला रामे कां पुढे यावे?" माल्य रागाने म्हणाला.

"चौकशी झाल्यावर आमचे महाराजच काय ती निर्णय करतील. तोंपयंत आपण दोघांनी स्वतःला आवरावे." असे सांगून नायकाने रक्षकदलाच्या शिपायांना जागी-जागी नेमून सावध रहावला सांगितले.

राजकन्या श्रावस्ती नदीवरून परत आली त्याच वेळी तिने नदीवर वळलेले वृत्त आईवडिलांना येऊन सांगितले. राजाने अतिथिगृहाच्या जवळपास आपले हेर नेमले होते. त्यांच्याकडून राजाला अतिथि गृहासमोर वळलेले वृत्त राजाला कळलेच होते.

राजाने माल्य व अवंत दोघां राजकुमारांना एकामागून एक निरनिराळे बोलवून आपल्या संजनागृहात त्यांच्याशी जे बोलावयाचे होते ते विचारून घेतले.

ती अवंतला म्हणाला--"मूला! मू माझ्याशी काही महत्वाच्या विषयासंबंधी बोलावयाचे आहे, असे म्हणाला होतास?"

"महाराज! आपली कृपा झाली तर आपल्या राजकन्येची विश्राह व्हावा अशी माझी इच्छा आहे. तिला मी पाहिले त्याच वेळी तयाने बघले. मी अवंतोचा होणारा राजा, महाराज अविनाश यांचा मुलगा आहे. माझे नाव अवंत असे आहे." अवंत म्हणाला.

साम्य महाराज स्मित करून म्हणाले--"मला थोडा विचार करू दे. काही निर्णय होईपर्यंत माझा अतिथी म्हणून रहा."

अवंत निघून गेल्यावर राजाने माल्याला बोलावून विचारले--"मुला काही करण्यावश्यक असे माझ्याशी बोलावयाचे आहे, असे म्हणाला होतास नाही का?"

"माझे नाव माल्य. मी मालागडचे महाराज मालव्य यांचा युवराज आहे. आपल्या राजकन्येचे सौंदर्य पाहून तिच्याशी लग्न करण्याच मी विचार केला आहे." माल्य म्हणाला.

राजा म्हणाला--"होय! दुसऱ्या राजकुमाराने मुझा त्याच इच्छेने ती आला असल्याचे मला सांगितले आहे."

दोघे राजकुमार राजधानीत आल्याचे कळताच श्रावस्तीचा बाप महाराज साम्य दोघांना सापोरा गेला.

माल्य महाराजांना म्हणाला--"मला तुमच्याशी एका उत्पंत आवश्यक अशा कामाबद्दल बोलावयाचे आहे."

त्याचे बोलणे पुरे होते न होते तोंच अवंत म्हणाला--"महाराज! मला आपल्याशी एका अगत्याच्या विषयासंबंधी बोलावयाचे आहे."

साम्य महाराज शांतपणे त्यांना म्हणाला--"तरण मंडळींनी! तुम्ही दोघे कोडून घुसून आला असाल, बसला असाल. माझे आतिथ्य स्वीकारून काही दिवस थोडी विजांती घ्या.

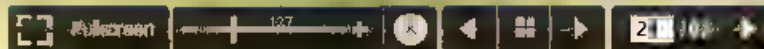

“राजा! आपण राजकन्यांची मामा बिल ह करून दिलाच पाहिजे काय बरेल ते होवो मी आपली ही इच्छा पुरी करू शकेन.” शाल्य उर्मटपण म्हणाला

“विचार करून निर्णय करायला मला थोडी सवड देशीक की नाही? यासाठी अतिथी म्हणून रहा” साम्य महाराज म्हणाले

राजाचे शिपाई समोर आले अतिथि-गृहात जाण्याशिवाय दुसरा मार्ग नाही हे सात्वने बोलिले आणि निघून गेला

साम्य महाराज विचारात पडले. दोघां राजकुमारांनी राजकन्याला मागणी घातली होती दोघे योग्य करच होते, परंतु अवत-च्या बोलण्याबाब्यात कही घेर दिसले

एकल होते आणि माल्यच्या बाल्या वागण्याची तुलना करून पाहिली आणि अवतच नम्रपणा व सौजन्य पाहून राजा-च्या मनावर जांगला परिणाम झाला त्याच्याशी श्रावस्तीचे लग्न झालं तर तिचा संसार सुखाचा होईल, असे राजाला वाटले

माल्यच्या कुरपणाविषयी राजाने त्या-पूर्वीच ऐकले होते प्रत्यक्ष बंटीच्या बेडी त्याचा उद्धटपणा राजाला चांगलाच कळला या दोघापैकी कोणाची निवड करावी हा प्रश्न हसाच समोर उभा होता. अवतचीच राजकन्येचा विवाह व्हावा, असे जरी राजाला वाटत होते तरी माल्यची वैर करून तसे करणे हिताचे नाही हेदेखील त्याला दिसत होते.

राजाने आपल्या प्रधानाला बोलावून त्याला सर्व सांगून त्याचा सल्ला विचारला.

सर्व गोष्टी ऐकून चेऊन प्रधान म्हणाला- “महाराज! राजकन्येचा विवाह अवतशी व्हावा हे सर्व दुष्टीने विख्या हिताचे आहे. परंतु माल्य राजकन्यासाठी आकाश-पाताळ एक करील तो व त्याचा बाप बुरा बरबात्या नागसापासारखे आहेत पाहणार नाहीत. म्हणून जं करायचे ते विचार करून कैले पाहिजे.

सुचनसे झाल आहे.” राजा म्हणाला.

“थोडा धोर घराणा महाराज! मला एका दिवसाची सवड मिळाली तर मी आपल राजपुरोहित तंत्रशास्त्री यांचा सल्ला घ्यावा म्हणतो आणखी हा माल्य आणि त्याचा बाप दोघ मिश्रभक्त आहेत नाही का?” प्रधानाने विचारले.

“होय प्रधान! ते दोघे आपल्यासारखेच घोर शिवभक्त आहेत.” महाराज म्हणाल.

“तर मग आपण आपल्या प्रयत्नात नक्कीच यशस्वी होऊ. आपल्या तंत्र-शास्त्र्याचे इंद्रजाल आपल्याला उपयोगी होत का पाहिले पाहिजे.” असे सांगून प्रधानाने राजाचा निरोप घेतला.

त्याने तंत्रशास्त्र्याकडं जाऊन सर्व गोष्टी सविस्तर वर्णन करून सांगितल्या आणि विचारले-“या परिस्थितीत तुम्ही आपल्या इंद्रजालविषया उपयोग करून काही मदत करू शकतात तर महाराजांना, बैशाळा आणि प्रजला फायदा होईल.”

“एका शिवसाठी सवड दिलीत तर मी प्रयत्न करून पाहीन.” तंत्रशास्त्री म्हणाला

सुमारे सहा तास काय करावे, याचा एक विमान विचार करीत राहल्यावर

प्रधानाला जाऊन आपला विचार कळ-विल्यानंतर प्रधानाला अपार आनंद झाला.

तंत्रशास्त्र्याने सांगितल्याप्रमाणे महा-राजांनी माल्यला आणि अवतला बोलावून विचारले-“मला तुम्ही दोघांनी फार मोठ्या संकटात टाकले आहे. मला तुम्ही दोघे सारखे आहां तेव्हा मी कोणाला होकार देऊ आणि कोणाला नकार देऊ हे माझे मलाच कळत नाहीसे झाले आहे. दोघांचे कुळ मोठ घोर आहे एकाज होकार दिला तर दुसऱ्याला राग येणार म्हणून या परिस्थितीत काय करावे याचा निर्णय राजपुरोहित तंत्रशास्त्र्यांनी करावा

पुजा करून देवाचा कोळ मागणार आहोत मग ते आहोना तुम्हा दोघांना मान्य?" त्यानंतर तंत्रशास्त्राकडे वळून म्हणाला- "तुम्ही काय करणार आहात, हे दोघांना सांगून द्या." "

तंत्रशास्त्रा उभे राहून सर्वांना नमस्कार करून म्हणाला- 'महाराज मी स्वतः काहीच निर्णय देणार नाही मी तो निर्णय महादेवावर सोडला आहे. तो निर्णय देईल त्याला तुम्ही सर्व मान्य कराऊ ना.' "

मला तो निर्णय मान्य आहे " अर्क म्हणाला

मान्य थोडा विचार करून म्हणाला- मला तो निर्णय मान्य आहे."

Full Screen

127

26 / 52

तंत्रशास्त्री रावभर देवळातच राहला शंकराच्या नावाने आपण नवाडी करीव आहे, हे केवडे पाप आहे, यासाठी प्रथमच तो शंकराच्याकडे वाना घालीत होता.

बुसत्या विवशी उजाडल्यावर पानांची तोरण व फुलांच्या माळा देवळात जागी- वागी बांधून सर्व वेळाला जलकृत करण्यात आले त्यानंतर महाराज मान्य व अर्क आणि राजपरिवार देवालयाला आला तंत्रशास्त्री दोघां राजकुमारांना म्हणाला- "देवाचा निर्णय मान्य असल्याबद्दल देवा- समोर दोघांनी वचनबद्ध झाले पाहिजे."

दोघांनी त्याप्रमाणे देवाला नमस्कार करून प्रतिज्ञा केली

तंत्रशास्त्राने पुढ्याच्या आगपेटीसारख्या दोन पेट्या बाहेर काढल्या त्या पेट्यांना कपडे होते एका पेटीचा अर्कतवे आणि दुसरीवर मान्यचे नाव लिहिलेले होते तंत्रशास्त्राने पेट्यांच्या कप्यात काही ठेवलेले नाही हे प्रथम बाजवून त्या पेट्या देवासमोर ठेवल्या. नंतर दोन चिडुघावर राजकन्या श्रवस्तीचे नाव लिहून एकेक प्रत्येक पेटीत ठेवून पेट्या बंद केल्या. नंतर त्याने पाणी मजवून दोन्ही पेट्यावर आणि दोघां राजकुमारांवर छिपडीत म्हणाला- "महादेवा! कृपा करून आयुष्य राज- कन्याला योग्यवर खोण ते सांग!"

लिहिलेली पेटी घेऊन ती उघडली, परंतु तिच्या कप्यात काहीच नव्हते त्याचप्रमाणे त्याने अर्कतची पेटी घेऊन ती उघडून पाहिली. तिच्या कप्यात श्रवस्तीच्या नावा- च्या दोन चिडुघा होती.

'महादेवाने राजकन्या श्रवस्तीसाठी युवराज अर्कतची निवड केली आहे' तंत्र- शास्त्राने जाहीर केले

राजकुमार मान्यला बोलायला आगाच उरली नाही. त्याने शंकराला लवून मजस्कार केला आ त्याचा निर्णय मान्य असल्याचे दृष्टवून अवतल अजिनंदनार्थ वरालयन केले आणि थोड्यावर असून स्वदेशी निघून गेला

अवतल मंगलवाच्य बाजवून घाटाभाटाने राजवाड्यात नण्यात आले फक्त प्रधान मारी राहला आणि तंत्रशास्त्राला त्याने विचारले- "जस्तोबुवा! इतरथा सधुनी इद्रजालविद्याच्या सहाय्याने तुम्ही हा कठीण प्रश्न सोडविला परंतु यातले गूढ काय ते नाही कळले मला सांगता का जरा?" "

"त्या पेट्या जरा लक्षपूर्वक पहा, म्हणजे तुम्हाला त्यातले गूढ काय ते सर्व कळेल. तंत्रशास्त्री म्हणाला

मन्याने मान्यचे नाव असलेली पेटी घेऊन खालीवर आजूबाजूला पाहिली

पेटीच्या दोन्ही बाजूला मान्यचेच नाव होते अवतले नाव दुसऱ्या पेटीवर दोन्ही बाजूला लिहिलेले होते

मन्याने मान्यचे नाव अमलेली पेटी उघडून पाहिली. त्या पेटीचा कप्या उघडला तेव्हा त्याच्या खालून एक चिडू खाली पडली त्या चिडूवर श्रवस्तीचे नाव लिहिले होते कप्या बाहेर ओढून पाहिले तर त्यात वर एक पोटकप्या व खाली एक पोटकप्या होता त्याच्या मध्ये एक पुढा होता त्याचप्रमाणे अवतल्या पेटीत सुद्धा कप्याला वर व खाली दोन पोटकप्ये होते. तंत्रशास्त्राने केलेल्या जाहूचे गूढ प्रधा नाला कळले तंत्रशास्त्राने अवतल्या पेटी-

च्या खालच्या पोटकप्यात पहिल्यानेच यावस्तीचे नाव लिहिलेल्या दोन चिट्ठ्या उजलेल्या होत्या. नंतर सर्वांसमक्ष मात्र नवीना दाखवून तिच्या नांवाच्या चिट्ठ्या वरच्या पोटकप्यात ठेवल्या. अवतल्या पेटीत ती चिट्ठी ठेवतांना पुर्वी ठेवलेल्या दोन चिट्ठ्या आतल्या पोटकप्यातून पडू नयेत यासाठी मोटांचा बांधार दिला होता. नंतर त्याने दोन्ही पेट्या उलटघा करून देशाच्या समोर ठेवल्या. पेट्यावर जाणि सारली नावे लिहिली असल्यामुळे खालची बाजू किंवा वरची बाजू कोठली हे सहजी कळणे शक्य नव्हते. पुन्हा पेट्या उघडून दाखविल्या तेव्हा अवतल्या पेटीतल्या खालच्या कप्यातल्या दोन्ही चिट्ठ्या मिळाल्या. माव्यच्या पेटीतल्या खालच्या कप्यात चिट्ठीच नव्हती. सर्वे यद्वात असतांना तंत्रशास्त्राने दोन्ही पेट्या उलटघा करून ठेवल्या होत्या. परंतु दोन्ही बाजूला नावे लिहिली असल्याने ती हात चलावी कोणाच्या ही लक्षात आली नाही. दुसऱ्या

वेळी पेट्या उघडतांना दोन्ही पेट्यांच्या वरच्या कप्यात ठेवलेल्या चिट्ठ्या कपे उलटे झाल्यामुळे खाली पडू नयेत यासाठी शास्त्रज्ञांनी मोटांचा बांधार बांधा लावला. "ही हात चलावी होय?" असे म्हणत प्रचारात तंत्रशास्त्राकडे पाहिले तर तो लहान मुलासारखा दिसतला दिसत होता.

"महादेव मला कसा क्षमा करील? मी त्याचे नांव सांगून केंवढी मोठी तबाडी केली? या पापाला प्राय क्षिप्त नाही. मला देव क्षमा करणार!" तंत्रशास्त्री म्हणाला.

प्रधान त्याला धीर देत म्हणाला- "मित्रा! तू पाप मुळीच केले नाहीस. तू देशाचे नाव सांगून एका दुष्ट, क्रूर, पापी माणसाच्या हातून एका निरपराध मुलीला वाचविलेस. तू आपल्या राजाला, मातृ भूमीला आपल्या राष्ट्राला वाचविलेस. एवढे मोठे पुण्यकार्य केल्यावरून देव तुला स्वर्गीय क्षमा करील. त्याला एवढे कळेल."

तें एकूण तंत्रशास्त्राच्या मनाचे समाधान झाले.

चोरबुद्धी

महेंद्रवर्मा नावाचा राजा ज्या राज्याचा राजा होता त्या राज्यात चोरांचा सुळसुळाट फार वाढला. राजाने कित्येक चोरांना कैद करून तुंबरात डांबून ठेवले. तरी चोऱ्या थांबल्या नाहीत रंग नावाचा एक अट्टल चोर होता. राजा त्या चोराला पकडू शकला नाही.

एकदा एक साधू राजाकडे आला राजा साधूचा आदर करी. म्हणून राजाने त्या साधूला अत्यंत आदरपूर्वक बोलावून त्याची पादपूजा वगैरे केली आणि त्याच्याजवळ राज्यात चोरांचा सुळसुळाट असल्याचे सांगून त्याचा सल्ला विचारला.

साधू म्हणाला- "राजा! तुम्हा राज्यात रंग नावाचा एक अट्टल चोर आहे. त्याला तू थकवून तुंबरात टाकलेस की जीव्यामाच्या कायमच्या बंद होतील" राजाने त्या साधूला काही दिवस आपले

आतिथ्य स्वीकारण्यास विनंती केली. साधूने त्या गोष्टीस होकार दिला त्यानंतर दररोज लागोपाठ तीन दिवस राजाच्या अजिण्यात चोरी झाली. राजाने ती गोष्ट साधूला कळविली.

"राजा! अरे, हे सर्व काम त्या रंगाचेच आहे. त्या रंगाने अंऊन क्षत्र मागितली तर त्याला जमाच नव्हे तर चांगले मोठे इनामही मिळेल जशी दवंडी पिटव. त्यानंतर पन्ना तुला त्याच्याकडून काहीच कष्ट होणार नाही" साधूने मुचविले.

राजाने त्याप्रमाणे दवंडी पिटविली.

दुसऱ्याच दिवशी साधू राजाला भेटला व म्हणाला- "महाराज! क्षमा करा आपल्या अजिण्यात चोरी करणारा दुसरा तिसरा कोणी नसून मीच आहे. मीच तो रंग." असे सांगून त्याने आपली साधूची खोटी दावी व बंध काढून टाकला.

ते पाहून राजा आश्चर्याचकित झाला. रवाचे चातुर्य कमालीचे आहे, असे त्याला वाटले. दबडी पिटविल्याप्रमाणे राजाने रवाला हुमास तर दिलेच, त्याच बरोबर त्याला एक काम देण्याचे ठारवून त्याला एका हुशारवर नेसले.

काही दिवसांनी राजाने रंगाला एक बिट्टी देत म्हणाला—“ही बिट्टी राजा रघु राजाला नेऊन दे आणि त्याचे उत्तर काय ते आणून मला दे.”

रंगा होकार देऊन घोड्यावर बसून निघाला. वाटेत जंगलात त्याला एक म्हातारा बिसला. त्याने रंगाला थांबायला विनंती केली आणि रंगा थांबला.

त्या म्हातान्याने - त्याला विचारले—“तुम्ही कोणत्या गावी जातो आहात?”

“घोजारच्या सन्यास जातो आहे.” रवा म्हणाला.

म्हातारा त्याला म्हणाला—“होम ना? तर मलादेखील आपल्याबरोबर घोड्यावर बसवून त्या गावी नेता का? मला

पार्श्व

रंगाने त्याला विचारले—“नेथे तुम्हाला काम काय आहे हो?”

“मी आहे गरीब, कित्येक दिवसांपासून मी पैसे जमवून ठेवले आहेत मुलीच्या लग्नासाठी. पार दारिद्र्य खरेदी करून आणावयाचे आहेत.” म्हातारी म्हणाला.

रंगाने पापणी लवण्याच्या आत सुरा दाखविला आणि म्हणाला “कळल कळल! तो पैसा काढ कोठे आहे तो आणि मला देऊन चालू जाण बरच्या वाटेने.”

दुसऱ्या क्षणाला झाडीत बसून बसलेले राजाचे शिपाई बाहेर आले व त्यांनी रंगाला अटक केली.

राजाच्या शिपायांनी त्याला बसून राजाकडे नेले. राजा त्याला म्हणाला—“तू चोरी करायचे सोडले असलेस तरी तुम्ही चोरबुद्धी नक्की मी नाही हे पाहण्यासाठी मीच ही युक्ती मोबली होती आता तू आजोवन कारावासातच रहा.”

सकाळ आणि संध्याकाळ

वानशील नावाचा एक उदार श्रमियत एका गावी रहात असे. वानधर्म करण्यात त्याने आपली मिळकत खर्च केली. कोणी त्याच्याकडून घेऊन कर्ज माग त्याला कर्ज रोखे वगैरे काही एक लिहून घेतल्याशिवाय तो कर्ज देत राहिला. गावटी गो स्वतःच एक गरीब म्हणून वारला त्याचा मुलगा जगदीश यालादेखील गरीबीत दिवस काढावे लागले. कर्जरोखे न लिहून घेतल्यामुळे कोणी कर्जदार कर्ज घेतलले मानायलाच तयार नव्हता, जगदीशला आपल्या गावावरचा व गावकऱ्यांवरचा विश्वास उडाला व तो गाव सोडून निघाला.

तो एक दिवस व राधमर चालत एका जंगलातून जडाडण्याच्या सुमारास एका नदीकाठी येऊन पोचला. नदीकाठी त्याला एक सुंदर वाडा बिसला. चालत वाड्यात गेला तोपर्यंत सूर्यादय झाला होता.

एक मनुष्य त्या वाड्यातून बाहेर घापा टाकीत पळत आला. त्याचे सर्व कपडे पांढले होते त्याच्या अंगावर पार छान्याचे वण स्पष्ट दिसत होते. जगदीशने त्या शानवाला विचारले—“काय ते वृत्त! बसा वाड्यात पळत कोठे निघाला आहेस? तुम्हा अंगावर हे वण कसे काय?”

तो मनुष्य क्षणभर स्वात घेतल्यावर मागपुढ भीतभीत पहात म्हणाला “माहिती काल नव्हते म्हणून मी त्या वाड्यात पाऊल टाकले त्या वाड्यात सकाळ आणि संध्याकाळ येतात हे मला माहीत नव्हते” असे सांगून तो पळाला आणि पाहता पाहता दृष्टीआड आला.

जगदीशला तो मनुष्य म्हणाला त्याचा अर्थ काही एक कळला नाही तो कुतूहल बस त्या वाड्यात शिरला. आत मोठमोठी शाळने सुंदर दिवे पडले, पल्लावर विद्याने

वाणि प्रेक्षणीय तक्षरीरी होत्या परंतु कोठे माणसाची चाहूल नव्हती. जगदीश त्या बराचशात खूप हिडला कोणी दिसले नाही तेव्हा त्याने सर्वात आधी ज्या खोलीत पाऊल ठेवला होता त्या खोलीत आला.

"नमस्कार अन्ने! लज्जा करावी मान मज्जत असल्या कारणाने सूर्योदय उभिरा आला. म्हणून मला मायला उभिरा जाला." असा गोंड आवाज ऐकून जगदीश दचकला.

त्याने मान वर करून पाहिले तर दारात एक अपूर्व सुंदरी उभी असलेली त्याला दिसली तिची सर्वे वस्त्रे पांढरी शुभ्र बुधासारखी स्वच्छ होती तिच्या गळ्यात

33

127

32

162

हातात मोरपंखांचा एक सुंदर पंखा होता "कोण व नाही नू? इकडे कसावाठी जाली आहेस?" जगदीशने तिला विचारले. "माझे नाव सकाळ! मी या महालात अतिथीच्या मेवेसाठी आले आहे नेच माझे काम!" असे सांगून तिने गदर खोचला आणि कामाला लागली तिने सर्व खोल्या व दाराने धाडून काढली. खून पेटवून पंच-पक्वान्नांचे जवण तयार करून नाटत वाडून बाणले जगदीश बाश्चर्यचकित होऊन तिची ती कामे पहात होता.

"जेवण तयार आहे. जेवायला येला का?" असे सांगून तिने जगदीशाला एका मेजावरवळ बोलावून नले जगदीशन पोट भरून घेवून घेतले.

जेवणसोपन आटोपून जगदीश विडा सतत बसला असता ती त्याच्या करमणीसाठी गोंड गळ्याने गाणे म्हणून नाचू लागली. दुपार झाल्यावर जगदीश बिंथानीसाठी पलंगावर सोपला तेव्हा ती मोरपंखांच्या पंख्याने त्याला घाटा बाजू लावली.

जगदीशची सोप मोडली तोंडवत काळोज पडू लागला होता.

ती जगदीशाला म्हणाली—"सुर्यास्त होऊ लागला आहे आता मी येते. पुन्हा उभा उजाडत्यावर येईल."

म्हणाला—"पण नू जाण्याचे कारण काय? नाही येलीस तर चालणार नाही का?"

"का हो, संव्याकाळ येऊन मला गिळणार नाही का?" असे सांगून ती घाईघाईने निघून गेली जगदीश निराश होऊन मी गेली त्या दाराकडे पहात बसला असता एकाएकी दचकून मागे सरकला कारण त्याला दारात एक काळीकुट्ट वस्त्र धारण करून एक विचित्र रूप असलेली एक स्त्री दिसली. तिने जणुकाही कोळशाच्या पाण्यात आंघोळ केली होती इसकी मी काळी होमी तिच्या गळ्यात काळया मण्यांची माळ होती तिच्या हातात एक कोरडा मोता

जगदीशाला जागच्या जागी बसलेला पाहून ती दांत ओठ चावीत बरडावून म्हणाली—"बरवी बडवी आहे वाटते दोनघात? मी संव्याकाळ येथे येऊन ममोर उभी आहे आणि तू खोडाला टाकून बसला आहेस? वे, ममोर येऊन उभा रहा!"

तिच्या आवाजात एक तन्नेची अधिकार-वाणी होती. तिचा तिरस्कार करण्याची छाती जगदीशाला झाली नाही तो उभा राहला आणि ती होती त्या बाजूला एकेक पाऊल टाकीत बाजू लागला

"पाठ करून उभा राहा!" संव्याकाळ कडावली जगदीश पाठ फिरवून उभा

राहला तिने त्याच्या पाठीवर जोराने कोरडा ओढला. त्याच्या पाठीची चामडीच निघाली आणि पाठीची भाग होऊ लागली त्याचा सधरा फाटला फटक्याचा बघ पाठीवर जाड दिसू लागला

त्याच्या पाठीवरच्या वणानून कट्टा घेत होत्या आणि ती लढखटां ठसत म्हणाली—"आताच एवढा वावरून गेलास तर कावे नापेलक! उजाडण्यापूर्वी एकेक करून माणखी तीन फटकें कावे लागतील, एकेक प्रहूर उलटल्यावर! वेळ कळाला म्हणून तुज्या पाठीवरचे वणच मला खूप आवेठ. माझा स्वभाव विसरभोळा आहे! मी वेळ दिसवून गेले तर सकाळ नाही का येणार?"

ती आली म्हणजे तिच्या उघडतेने मी विरधळून नाही का जाणार?"

नंतर संध्याकाळने स्वाक्ष्माकडून सर्वे घेर लाडून घुवून घुसून काढविले. वृक्ष पेटवून घेतली आणि सर्व संपाक करवून जेतला तो चांशीच्या साटात बाडून जेठला आल्हावर तिने खेवून घेतले तंतर ती विशा वान जगदीशाला म्हणाली-“आता माझी कसमणूक कर.”

जगदीशाला गावे लागले व नाचावे लग्नाळ एक प्रहर राज सोटल्यावर तिने पाठीवर दुसरा फटका ओढला. तंतर ती त्याला सुपा ओळून ती ‘हाय हुई’ करू लागला म्हणजे हसू लागली दोन प्रहर

मोरला आणि त्याला पंथ्यान वारा घालायला सांगून स्वतः पलकावर सोपली

तंतर ती जागी झाली तेव्हा जगदीशच्या पाठीवर तीन वण पाहून तीन प्रहर सध लाटल्याचे कळल्यावर तिनं जवळ फटका त्याच्या पाठीवर ओढला. तंतर काही वेळ जगदीशाचे केस घळून ओढले आणि त्याचे कपडे काडून त्याला निरनिपाळ्या तऱ्हेने बांस दित्यावर सूर्यावय व्हायची वेळ झाली तेव्हा म्हणाली-“आता पुन्हा सुयस्नि सात्यावर येईत नाही तर मरणच!” असे धाईचाईने म्हणत ती वळाली.

ती गेल्यावर थोड्या वेळाने सकाळने पडत त्याला आदरपूर्वक नमस्कार केला. तिने आल्याबरोबर जगदीशाकड पाठीवरचे वण पाहून आपल्या भोरपसना पक्षा त्यावर हुलक्या हाताने फिरविला आणि आश्चर्य म्हणजे की सर्व वण नाहीसे झाले. तंतर तिनं घर साडून स्वच्छ केले आणि उत्तम संपाक करून चांदीच्या ताटात जवण पाडून आणले. जगदीश जवून लाऊन विश्वांती घेण्यासाठी वलगावर झोपल्यावर ती पळ्यात वारा घालीत जवळ बसली

झोपेचे सोंप करून पडून राहिलेला जगदीश एकदम उठून बसला आणि म्हणाला-“पाणी म्यायला!”

आणि पाणी आणायला गेली जगदीशान ती सधी सापून पळ्यातला एक मोर पंख काडून विछान्यावाली लपवून ठेवला.

सूर्यास्ताची वेळ झाल्यावर सकाळ निघून गेली. थोड्या वेळाने संध्याकाळ आली पडिल्या विश्वासारखा तिनं जगदीशच्या पाठीवर एक कोरडा ओढला आणि स्वाच्याकडून लहात मोठी मर्बे कापे करवून घेतली दुसरा प्रहर सुरू होण्यापूर्वी तिने जगदीशच्या पाठीवर आणखी एक कोरडा ओढला आणि तिसरा प्रहर सुरू होण्यापूर्वी तिसरा कोरडा ओढून ती वलगावर झोपली

जगदीशान विछान्याखालचा मोरपंख काडून तिसऱ्या वणावर तो फिरविला त्याबरोबर तो वण नाहीसा झाला

जवळ प्रहर सुरू होण्यापूर्वी संध्याकाळ आगी झाली व कोरडा घेऊन म्हणाली-“ही शब्दानी प्रहर आहे, नाही का?”

“तुला बायल विसर पडलेला दिसतो आहे! आता तर दुसरा प्रहरच संपला

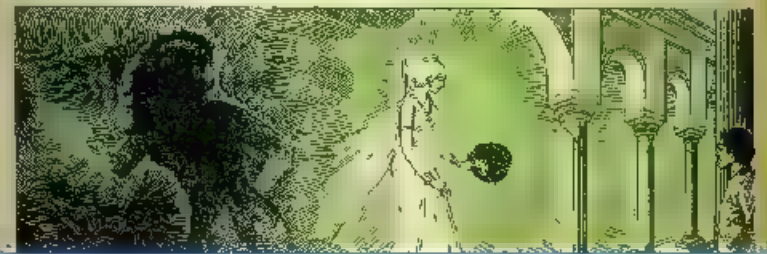
आहे! पाहिलेतर माझ्या पाठीवरचे वण मोडून पहा” असे सांगून त्यानं आपल्या पाठीवरचे वण दाखविले

“संमग आणखी एक प्रहर झोपायला हरकत नाही” असे सांगून तिनं जगदीशच्या पाठीवर आणखी एक कोरडा ओढला आणि पुन्हा झोपली संध्याकाळची झोप मोडली तेव्हा सुमोदम झाला होता तोंपयंथ सकाळने देखील वाड्यात प्रवेश केला होता

तिला पाहताच संध्याकाळ मांठपान ओरडली आणि बाहेर पळू लागली परंतु सुवेकिरणे तिच्या बंगाला लागताच तिचे सर्व अंग विरधळून गेलं

“मी तरी आतां येथे कशांना नहं? मी येत होती म्हणून मीमुढां येत होते” असे म्हणत सकाळपुढी निघून गेली

म्याच्याजवळ जो मोरपंख होता त्याच्या सहाय्याने जगदीश लोकांचे रोग, जसमा बघेरे बरे करून जून वैसे निळवू लागला. तंतर त्याने एका सुंदर मूलीशी लग्न करून आपला मसार धाटला

सपत्नीचा वाटा

फार पूर्वी नगबाद शहरात एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. त्याची बायको फार सुंदर होती आणि पतीला आपले दैवत मानून नेहमी त्याच्या शेवेत लीन होती. त्याचे परस्परस्वर प्रेम होते म्हणून दोघ परस्परांच्या आवडी निवडीची फार काळजी वहात असत.

त्या बाईचा नवरा प्रत्येक महिन्यातला एक पंधरवडा गानात रहात नसे. व्यापारासाठी परगावी जात असे. ते पंधरा दिवस तो कोठे जाई काम खाई, कोठे राही, पापेकी काही एक त्या बाईला माहीत नव्हते व तिने कधी ते त्याला विचारले देखील नाही. तो पंधरवडा भर बरी राही तेव्हा बायकोला कोणत्याही गोष्टीची उशीव भासू देत नसे. त्याच्या प्रेमात काही अंतर बायकोला बायकोला कळत किवा भासत नसे बायकोला शारीरिक किंवा मानसिक

कोणत्याही प्रकारचा कष्ट होऊ नये याची तो काळजी वहात असे. म्हणून तिने कधी नवऱ्याला एका धन्वाने देखील, तो पंधरा दिवस कोठे जातो, म्हणून विचारले नाही. नवरा स्वतः कधी त्याविषयी चुकून सुडा बोलत नसे. परंतु बायकोला, त्याविषयी कळाने, याची दुरदुर लागली होती.

असेच इरेच दिवस गेले. नवऱ्याच्या वागणुकीत काही करक पडला नाही. तो दर महिन्यात एक पंधरवडा बाहेर राही आणि एक पंधरवडा घरी राही. तो पंधरवडाभर बायकोची इतक्या प्रेमाने बागे की तिला नवऱ्याला तो कोठे जातो हे विचारण्याचे धाडस होत नसे. पण तिच्या भंताची दुरदुर याच याचना.

शेवटी नवऱ्याचे ते शुभित जाणून घेण्याची इच्छा आणि तो कोठे जातो, कोठे राहतो हाच एक विचार तिच्या मनात दिवसेंदिवस

तल्या एका बुद्ध स्त्रीला सर्व गोष्टी समजावून सांगून व तिला स्वर्गासाठी आग्रहक पैसे देऊन नवऱ्याच्या त्या गुपिताची माहिती काढून आणायला सांगितले. त्या वेळी नवरा गावात नव्हता.

काही दिवसांनी ती म्हातारी परत आली आणि तिने व्यापारी ज्या गावात पंधरा दिवस जाऊन राही, त्या गावी त्याची बाणसी एक छन्नाची बायको जमल्याने वागत असल्याचे सांगितले.

व्यापार्याच्या बायकोने त्या म्हातारीला इनाम देऊन तिचे आभार मानले आणि ती गोष्ट तिने कोणाजवळ बोलू नये असे

बजावून सांगितले. ती बातमी कळल्यापासून तिच्या मनात सवतीपत्तर बाळत गेला. तिला नवऱ्याचा राग आला की त्याने इतके दिवस त्या गुपिताविषयी बकार बाळमुढा कसा काढला नाही, परंतु नवऱ्याने कधी तिच्यावरच्या प्रेमात अंतर बळ किल नाही. म्हणून तिला त्याविषयी नवऱ्याला विचारणे बरोबर वाटले नाही. त्याचे गुपित बायकोला कळल्याने पतीला देखील माहीत झाले नाही.

असाच काही काळ गेला. ती व्यापारी एकाएकी हृदयक्रिया बंद पडल्याने मरण पावला त्याला मूलबाळ नसल्यामुळे त्याची सर्व इस्टेट त्याच्या नातेवाइकांना मिळाली. त्याच्या बायकोला फक्त पोरनी मिळाली.

पतिमरणाचे दुःख बघे ओसरल्यावर व्यापाऱ्याच्या बायकोला आपल्या सवतीची आळवण झाली. लीमुडा तिच्यासारखीच आपल्या नवऱ्याची बायको आहे तिला देखील आपल्यासारखेच त्यात सुखी केल असणार म्हणून तिचा देखील दांडा आपल्यासारखा सवत्याच्या इस्टेटात आहे त्यांनी परम्परांची नोंददेखील पाहिलेली नव्हती, तरी तिने घर्षाला साक्षी ठेवून आपल्या दांड्याला आलेल्या इस्टेटपैकी अर्धाभाग सवतीच्या नावे लिहून एक पत्र त्या वृद्ध स्त्रीच्या हाती सवतीकडे पाठविले ते पत्र असे होते

"धाकटे! आपली भट कधी झाली नाही आपल्या पतीने तुझ्याशी लख झाल्याच मला भागितले नाही, तरी तुझ्याबरोबर त्यात मसार धाटल्याच मला कळले परंतु मी मला कळल्याचे त्यांना मी कळविले नाही आता ते हा जगाचा कायमचा निर्गोप घेऊन गेले आहेत. म्हणून माझ्या दांड्याला त्यांच्या इस्टेटातला जवळी भाग द्याला आहे

त्यांच्या जवळीचा तुझ्यासाठी आहे. मी तो तुला पाठवीत आहे तो तू स्वीकार कर माझ्या पतीचे पुन्हाही झालेल्या विवाहाचे गुपित तू, मी, ही वृद्ध स्त्री आणि अल्पांशिकाय आणतो कोणास माहीत नाही "

अणखी काही दिवसांनी त्या वृद्ध स्त्रीने त्या पत्राचे उत्तर आणून दिले, ते असे

"तार्ई! माझ्या त्यांच्या संबंधविषयी सर्व कळले असूनही नू कोणाला सांगितले नाहीम्ह, हा तुला भोरपणाने आहे. तसेच तुझी औदार्यही बोर आहे परंतु तुझ्या दांड्यातला अर्धा भाग त्याच्या माझा नाही कारण ते जाण्यापूर्वी आम्ही घटस्फोट घेतला मी त्याची बायको नाही तेव्हा नू माझा सवत म्हणून नाही तर धाकटी बहिण म्हणून स्वीकार कर. आपण दोघी पुढील आयुष्य बहिणीबहिणी म्हणून घालवू "

ते पत्र वाचून व्यापाऱ्याची बायको आवश्यकित माझी. दोघांचे परस्परसंबंध त्यानंतर सख्या बहिणीसारखे वाढले

१५३. प्राचीन ग्रीक नाट्यगृह

एथिऑरस नव्वीन एक प्राचीन नाट्यगृह पोलिक्लिडस या नावाच्या एका शिल्पकाराने निर्मित होते. क्लिऑसच्या वर्तुळाकार रंगभूमीवर नट उभे रहात या नाट्यगृहात १५००० प्रेक्षकांना बसण्याची सोय होती या नाट्यगृहाच्या निर्मितीचे विशेष हे की नट दूर असून ही त्याचे संभाषण प्रेक्षकांना वांगले ऐकू येत असे.

पेटीचे मोल

एका गावी शंकर नावाचा एक तरुण मुलक रहात असे. त्याचे लग्न नवीनच झाले होते. बायको माहेरी गेली होती आणि दिवाळीसणासाठी त्याला सासुरवाडी जायचे होते. बघण्याच्या कोणी मोठा माणूस येतो आहे असे वाटावे म्हणून शंकरने थोड्यावर बसून जायचे ठरविले. त्यासाठी त्याने एक वाड्याचे घोडे ठरवून घेतले. थोड्यावर बसून सामान्य माणसासारखे जाऊन कसे चालले? सरदार घराण्यातल्या माणसासारखे जायचे ठरवून त्यात उंची देशी कपडे घालून एक फेटा बांधला आणि त्याला समोर तुम लावला अशी तयारी करून तो सासुरवाडीला निघाला.

परंतु मोठे प्याराच्या म्हणण्याप्रमाणे वागणारे नव्हते शंकरला सरी थोड्या स्वारीचीसवय कोठे होती? म्हणून मोठ्या कपडाने काही जपपट्टे पडल्याशिवाय शंकर

सासुरवाडीच्या बाबापर्यंत पोचला तोंपयंत संध्याकाळ झाली होती. रात्री काळोखात आपला घोसाल कोणाला दिसणार? तेव्हा उजाडल्यावरच जायचे ठरवून शंकरने गावाबाहेरच धर्मशाळासारख्या दिसणाऱ्या घरात उतरायचे ठरविले. त्या घराच्या काहेरच्या ओसरीत एक जण फाटके कपडे घालून बसलेला होता. तो होमा एक भिकारी.

शंकरने त्याला विचारले— काय हो या धर्मशाळेचा मालक कोण आहे?

“आपली कोण? मीच!” तो भिकारी म्हणाला.

“तर मला आजची रात्रभर या धर्मशाळेत इतकं घालू का?” शंकरने त्या भिकार्याला विचारले.

भिकार्याने बराच विचार केल्यानंतरच जवाब म्हटले— हो, रहायला काही तरात

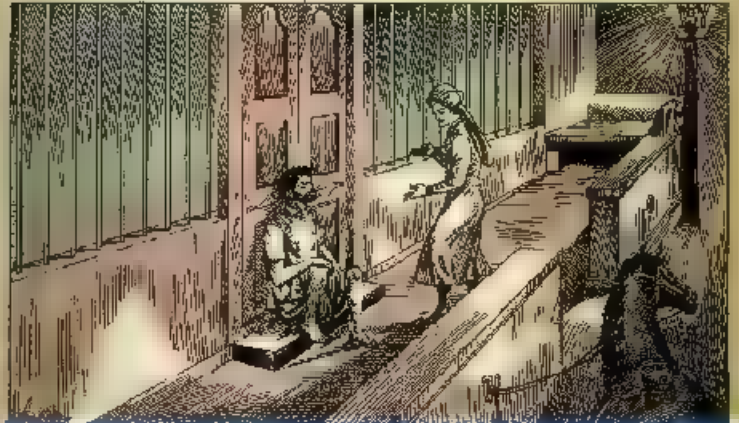
जाऊन माझ्यासाठी थोके भातून आणि पाहिजेत तुलादेखील खायला हवेच की नाही?

“पण मला मीक कशी मागता येईल?” शंकरने त्याला विचारले.

“ती काय अशी मोठी ब्रह्मविद्या आहे का? हे कपडे घालून गेल्या तर तुला कोणी भिखा घालणार नाही मला फाटके कपडे घालून गेल्या आणि “आई! गरीबाला एक वात वाढा!” म्हणत चार घरे फिरल्या तर खूप भिखा मिळेल दोघांची पोटे भरतील. रात्रभर तुमचं रहा सकाळी आपले कपडे घालून, थोड्यावर बसून तु जा.”

शंकरने आपल कपडे घालून ठबले आणि त्याचे फाटके कपडे घालून आणि त्याची ओळी बांधला हांगून मीक मागण्याला निघाला दोनतीन घरासमोर जाऊन त्याने भिकार्याने सांगितल्याप्रमाणे “आई! गरिबाला एक वात वाढा!” म्हटले. मीक मिळते आहे असे कळल्यावर त्याची हिमत थोडी वाढली आणि चार घरे फिरला. थोडी भूक लागल्याचे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले भिकार्यांना थोड्या थोड्या मिळते हे त्याला त्या वेळेपर्यंत माहीत नव्हते.

त्या उत्साहात तो देहान विस्मयून आपल्या सासुरवाडीच्या घरासमोर येऊन म्हणाला— “आई! गरिबाला वात वाढा!”

तो आवाज त्याच्या सावून व बायकोने अंमळपणाने ती वाई वाई साईने जाहेर घावली आणि पाहिले तर निष्ठा जांवईच होता तो.

"अहो हे काय हो! हे कपडे काय, ही शाली काय आणि भिक्षा मागतां आहे! हे काय? अम चडल तरी काय एकाएकी?" तिन विचारल आहेचा खडकला आवाज ऐकून मूकगी बाहेर धावत आली आणि दोघींनी शंकरला धरात बोलावून नेले.

शंकरचा पूर्ण पाणउतारा झाला. त्यान सावुरवाडी केवढा एंटीक व बटात एखाद्या सरकाराखाले बायको ठरवून केवढी तयारी केली होती आणि त्याला भिक्षाच्या-सारखे याच लागल! ही काय बुढी शाली आपल्याला? त्याला काय बोलावं काय करावं, हेच मुचेना.

'काय सांगू आता? मी जरीचा देशमी पोसाख करून फेटा बांधून तुरा लावून घावघावर वसून निघालो होतो. वाटेत खोरांनी मारहाण करून माझ्या अंगावरचे

बोड घेऊन मला काळोख पडला म्हणून नाहीतर खोरांना बसा हात दाखविला असता की!'" शंकर कुशारक्या मारीत म्हणाला.

सावून जावयाने आलेल्या प्रसंगाबद्दल त्याच संस्थान करून धीर दिला. नंतर थोडोळ करायला सांगून त्याला बांगल कपड घालायला दिले. शंकर जवून खाऊन सोपला. परंतु त्याला झोप लागली नाही थोड्याची आणि कपड्यांची फिकीर लागली होती त्याला. सर्वांना सोपा लागल्यावर शंकर उठला आणि धर्मवाळकडे घावला धर्मशाळेचा मालक आपल्या विषयी काय विचार करित असेल त्याला काय उत्तर द्यायचे वगैरे गोष्टींचा विचार करित तो धर्मशाळेत आला. पण तेथे होते कोण? तो भिकारी नव्हता, बोड नव्हतं की देशमी कपडे नव्हते भिक्षासाठी होण उठल्यावर त्या विवशी कोण चांगल्या दानसाथ तोंड पाहिलं होतं, म्हणून त्याला एवढी मोठी भिक्षा मिळाली असा विचार केला असावा.

अद्भुत देवता

फार पूर्वी चीनमधील एका गावी बांग नावाचा एक गरीब खेतकरी रहात असे. त्याला आपला म्हणाल असा कोणी नानेवाईक नव्हता. बाटवडिलांची दीड एकर जमीन काय ती होती बांग घेतो करून स्वतःच्या खर्चापुरते पीक काढून चार पैसे शिक्केत टाकीत होता.

बांगच्या शेताला लागून धोडी पडीत जमीन होती ती जमीन घेऊन आपल्या जमिनीबरोबर नांगरून काढल्यास बांगला कायदा होईल असे बांगला वाटत होते. ती जमीन एका सावकाराची होती. तो सावकार बांगला श्रीमंत होता. त्याने जिथेच शेतकऱ्याचा कर्ज घेऊन त्याच्या जमिनी महापणखत करून आपल्याकडे ठेवून घेतल्या होत्या व मुद्दक आणि व्याज न फडू शकल्याचे कारण सांगून त्यान त्या जमिनी आपल्या नावी करून घेतल्या होत्या.

ती पडीत जमीन अशीच लुनाडलली कोणाची तरी जमीन होती.

एके दिवशी बांग त्या सावकाराला जाऊन भेटला आणि ती पडीत जमीन विकत मागितली. तो बांगच्या शेताला लागून बसल्यामुळे तो खेत असल्याचे कळल्यावर सावकाराने खूप वाढवून किंमत मागितली.

परंतु बांगजवळ तितके पैसे नव्हते. सावकाराने किंमत मागितली त्याच्या अर्ध्या किंमती एवढीच रक्कम होती म्हणून अर्ध्या किंमतीचा कर्जरोखा लिहून घेतला. बांगने जमीन आपल्याला विकल्याचे लिहून द्यायला मागितले तेव्हा सावकार म्हणाला— "जाकी रक्कम दिलीस म्हणजे मिश्रीलत लिहून देईन."

बांगने आस्व आपण केला नाही आणि ती पडीत जमीन विकत घेतल्याच्या आनंदात बांग घरी गेला.

काही दिवसांनी आपल्याकडून विकत घेतलेल्या जमिनीत वांग काय करतो आहे हे पाहण्यासाठी सावकार त्या पडीत जमिनीच्या बाजूला गेला. त्यावेळी वांग जमीन नांगरीत होता आणि सावकाराला आपली जमीन बोटखत जाली नव्हती. कारण त्या जमिनीचे रूपच पूर्णपणे पाळटले होते.

सावकार वांगकडे तो नांगरीत असता पहात होता. तेवढ्यात वांगराच्या फाळाला काहीतरी लागलं आणि नांगर थांबला. वांगने नांगर सोडून पावड्याने ती जगा. खणली तर तेथे सूर्याचे दोन हात सांपडले. ते फार जुने ऐतिहासिक काळातले होते. अचूक देवता कोणाला मयल करायचे ठरवी

समजून त्या काळात होती. ती गोष्ट वांगला माहीत नव्हती, परंतु सावकाराला माहीत होती. म्हणून सावकार म्हणाला— “हे तांबे माझे आहेत परंतु वांग त्या गोष्टीस कवळ खाला नाही तेव्हा दोघे न्यायाधिकाकड गेले.

वांगने सावकाराकडून पडीत जमीन विकत घेतली असल्याचे आणि ती जमीन नांगरीत असता ते तांबे मिळाल्याचे वांगने न्यायाधिकांना सांगितले.

तेव्हा सावकार न्यायाधिकांना म्हणाला— “प्रभो! हा माणूस लबाड आहे. ती जमीन माझीच आहे. मी ही त्याला कधीच विकली नाही. याच्याकरवी मी ती जमीन नांगर-

या रूपे सावकारावर कृपा केली. वांग लोभाने ही त्याची असल्याचे सांगतो आहे.

वांग म्हणाला—“प्रभो! ही जमीन मी या सावकाराकडून विकत घेतली आहे ही.”
“त्याला काही प्रमाण आहे का?”
न्यायाधिकांनी वांगला विचारले. वांगला उत्तर सुचिना. त्याने बडलेली गोष्ट जशीच्या तशी न्यायाधिकांना सांगितली.

न्यायाधिकांना सावकाराची लबाडी कळली. परंतु त्याने वरकरणी तसे काहीच बर्बादले नाही आणि म्हणाला—“अदृष्ट देवतेने सावकारालाच वर दिला, तेव्हा ती भांडी त्याचीच आहेत.” असा निवाडा सनोसमस्त सांगून बोन्ही तांबे न्यायाधिकांनी

सावकाराला देवविले. व्यापारी ज्ञानदाने तांबे घेऊन घरी गेला.

वांग तो न्याय नसून भ्रम्याय आहे असा विचार करीत धक्क होऊन न्यायाधिकांना म्हणाला—“प्रभो! ते तांबे गेले तर वेळे न्यायाप्रमाणे जमीन तरी माझीच असल्याचे नको का सांगायला?”

“होय हे बाबा! मोठा धीर धर.” असे सांगून न्यायाधिकांनी वांगला त्याच्या घरी पाठविले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी न्यायाधिकांनी काही शिपायांना घेऊन सावकाराच्या घरी आला आणि सावकाराला अटक केली. ती बातमी बोटखत वेळात गांवघर पसरली आणि शारे गाव तेथे जमलं.

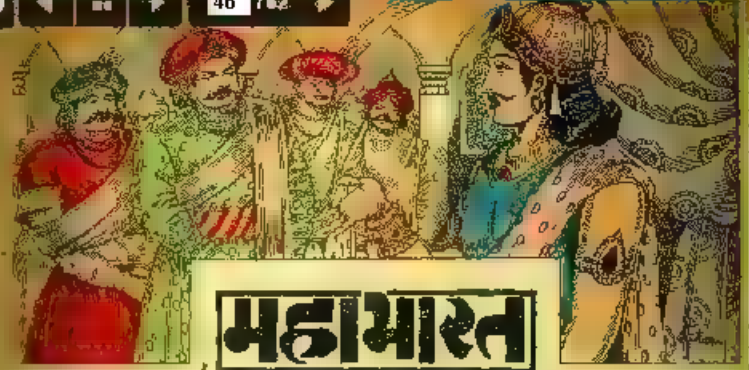
“लखू! सकाळी जागेपास घालून हे औषध म्हशींना देत जा.” असे सांगून औषधाची किंमत म्हणून दोन रुपये घेतला अशा तऱ्हेने दररोज दोन दोन रुपये देऊन लखुअण्णा औषध आपून म्हशींना घालू लागला परंतु म्हशी वाढव चालल्या होत्या. तेव्हा लखुअण्णा एके दिवशी शास्त्रीबुवांना भेटून म्हणाला-“काय हो, शास्त्रीबुवा! दररोज दोन रुपये घेऊन औषध देता आहात, परंतु तुमच्या औषधाचा परिणाम काहीच होत नाही की हो!”

शास्त्रीबुवा शांतपणे म्हणाले-“असं पहा, हल्ली पावसाळा आहे ना, मुळचा व पानांत पाणी जास्त शिरते म्हणून त्यांच्या औषधाचा परिणाम साधकाय होतो.”

ते ऐकून लखुअण्णा विडला, ती शावण्या पाटलाकडे गेला आणि फियाद नोदविली की शास्त्रीबुवांनी दररोज माझ्याकडून दोन रुपये घेतले व रंगवलेले पाणी देऊन मला औषध सांगून फसविले. औषधान्हा गुण पडला नाही हे विचार-

त्यावर शास्त्रीबुवांनी विचार करून शास्त्री-रीने उत्तर द्यावे, याचे पाहलाला आश्चर्य वाटले. कारण पाचदा शास्त्रीबुवांचा एक धर्मभीरू न्यायती म्हणून नावलौकिक होता पाटलात शास्त्रीबुवांना बोलावून जाऊ विचारला. तेव्हा शास्त्रीबुवा म्हणाले-“काही नाही, उन्हाळ्यात दूध पातळ का येते आहे रे, असे मी लखुअण्णाला विचारले तेव्हा तो म्हणाला कडक उन्हामुळे म्हशी पाण्यात बसतात व पाणी जास्त पित्तत म्हणून दूध पातळ येते. मी म्हटक की पावसाळा आला आहे, पाने मुळे कवरेत पाणी जास्त शिरते म्हणून औषधाचा परिणाम बेताचा होतो त्यात धुकले का?”

जे लोक जमले होते त्या सर्वांना लखुअण्णाच्या दुधात पाणी असले हे माहीत होते. त्यांनी लखुअण्णाच्या विरुद्ध शास्त्रीबुवांची तक्रार बरोबर असल्याचे सांगितले. लखुअण्णाला आपली चूक पदरात बांधून दिल्यासारखे झाले. त्या दिवसापासून लखुअण्णा लोकांना चांगले दूध देऊ लागला.

धर्मराजाने त्यानंतर ऋषीमुनींसाठी भाजन वर्गरेची व्यवस्था केली आणि त्यांचा सर्वप्रकारे सत्कार करून त्यांना पुष्ट केले त्याने श्रीकृष्णाच्या वतीने दानधर्मदेखील केला त्याने परीक्षिताला कृपाचायीचे शिष्यत्व ग्रहण करण्यास पाठविले. नंतर त्याने महाप्रस्थान करणाऱ्या ठरविले असल्याचे जापल्या सची प्रघालंता बोलावून सांगितले. त्यांनी त्याविरुद्ध धर्मराजाचे मन वळविण्याला अनेक प्रकारे प्रयत्न करून पाहिला. परंतु धर्मराजाला त्याला महाप्रस्थान करणे त्याने का ठरविले आहे का आवश्यक आहे हे समजवून सांगितले.

त्यानंतर पंचपांडव व औषधोने आपले व्यवहारकार काढून वत्तलवस्त्रे धारण

केली त्यांनी जापल्या अग्निहोत्राचे विसर्जन केले आणि महाप्रस्थानास निघाले. त्यांना त्या वेळात पाहून माग वृत्त हारल्यानंतर त्यांना जो वनवास भोगावा लागला होता त्या कृपाची आठवण होत होती नागरिक स्त्रीपुरुष ते दुःख पाहून दुःखी झाले. परंतु पांडवांच्या तोंडावर किता मनात कोणत्याही प्रकारचे दुःख नव्हते.

ते राज्यानी सोडून निघाले तेव्हा एक कुत्रा त्यांच्याबरोबर निघाला अशा तऱ्हेने त्या कुत्र्यासह सात वर्ष महाप्रस्थानास निघाले त्यांचे मन धळवून त्यांना परत-विण्यासाठी काही नागरिक त्यांच्याबरोबर काही अंतर चालून गेले होते. तेव्हाील परतले दीपदीसह पंचपांडवांनी महाप्रस्थान

कैलाशमठर उलूपीने गंगानदीत प्रवेश केला व चित्रांगदा मणिपूरला गेली.

प्रथम पांडव पूर्वकडे निघाले. ते एक-मागूस एक पुढच्याच्या पावठावर पाऊल टाकीत चालू लागले. अनेक वेळ पहात पर्वत व नळा ओलांडून ते ताहिम्य नावाच्या समुद्र-काठी येऊन पोचले. अर्जुनाजवळ तोंपयंत त्याचे गाडीव धनुष्य व अक्षय तूणीर होते.

त्यांना अग्निदेव पर्वताकार शरीर धारण करून बाटेत भेटला. तो म्हणाला—“पांडव हो! मी अग्निदेव आहे. अशांत अर्जुनला गाडीव धनुष्याची गरजच काय? त्याने त्याचा त्याग करावा. ते वचनदेवाचे धनुष्य आहे, त्याचे त्याला परत द्यावे.”

आपले गाडीव धनुष्य व अक्षय तूणीर समुद्रात टाकले. अग्निदेव अंतर्धान पावला.

नंतर पांडव दक्षिण दिशेकडे बघले. समुद्र किनाऱ्या किनाऱ्याने तैऋत्य दिशेने जाऊन पवित्रेकडे बघले. समुद्रात बुडालेली शारकापुरी त्यांना दिसली. तेथून ते उत्तरेकडे निघाले. त्यांना हिमालय पर्वत लागला. श्री चबूच गेल्यावर त्यांना पेर-पर्वत दिसला.

अशा तऱ्हेने ते चालत असतां द्रौपदी वसून भागून सरणं पावली. भीमाने ती गोष्ट धर्मराजाला सांगितली. परंतु धर्मराजाने ते ऐकले असून ही माघे बळून पाहिले नाही व आलस राहिला.

त्यानंतर काही काळ लोटल्यावर सहदेव मृत होऊन पडला. अशा तऱ्हेने क्रमाने नकुल व अर्जुनदेखील मृत होऊन पडले. त्यांच्या वरणांनी गोष्ट भीमाने धर्मराजाला सांगितली. त्यानंतर स्वतः भीम खाली पडत असतांना धर्मराजाला सांगून मृत होऊन पडला. परंतु धर्मराजाने माघे पळून पाहिले नाही व पुढे चालतच राहिला. आतां फक्त कुत्रा धर्मराजाच्या पाठोपाठ चालत होता.

काही काळ लोटल्यावर इंद्राचा रथ धरधर आवाज करीत येऊन पोचला.

कली. तेव्हा धर्मराज इंद्राला म्हणाला—

“मागे सर्व भाऊ वरण पावले. त्यांना सुद्धा माझ्याबरोबर नेले पाहिजे. द्रौपदीमुद्रां धामच्या बरोबर असली पाहिजे. ती गोष्ट तू मान्य कर. त्याच्याशिवाय मला स्वर्ग-प्राप्तीची इच्छा नाही.”

तेव्हा इंद्र म्हणाला—“त्या सर्वांनी देह-त्याग केला आणि यापूर्वीच ते स्वर्गलोकी पोचले आहेत. तुला सदेह स्वर्गप्राप्ती होईल.”

“तरमग हा कुत्रा किती इमाने इतबारे माझ्याबरोबर येथपर्यंत आला आहे. त्याला देखील स्वर्गप्राप्ती झाली पाहिजे.” धर्मराज इंद्राला म्हणाला.

“तू माझ्या इतका थोर आहेस व माझ्या-बरोबर स्वर्गात प्रवेश करीत आहेस. तुला आतां हा कुत्र्याची कशाचा फितीर? त्याला दे सोडून?” इंद्र म्हणाला. पण धर्मराजाने ती गोष्ट मान्य केली नाही. “कुत्र्याचा स्वर्गात जागा नाही रे, बाबा!” असे इंद्राने सांगितले तरी धर्मराजाने ते मान्य केले नाही.

तेव्हा कुत्र्याच्या रूपाने असलेला यम प्रगट होऊन म्हणाला—“तुला तू वनवासात असतांना अक्षरूपे भौच प्रश्न विचारले होते आणि तुझी परीक्षा घेतली होती. आतां कुत्र्याचे रूप घेऊन मी तुझी परीक्षा घेतली. तुझ्यासारखा थोर या स्वर्गातदेखील दुसरा कोणी नाही. तुला सदेह उत्तम-लोकाची प्राप्ती होईल.”

इंद्र, यम, भस्त्र, अश्विनीकुमार व इतर देवांनी मिळून धर्मराजाला रथात आदर-पूर्वक बसविले व आपापल्या विभागात बसून त्याच्याबरोबर निघाले.

“कित्येक राजर्षी या उत्तम लोकांत आले, परंतु सदैव उत्तम लोक मिळविणारा धर्मराजासारखा इतर कोणीच आजपर्यंत झाला नाही.” नारद म्हणाला.

“सुख असो की दुःख असो, माझे भाऊ नाहीत अशा जागी राहण्याची सला मुळीच इच्छा नाही.” धर्मराजाने निश्चून सांगितले.

इंद्र त्याला म्हणाला—“तू उत्तम लोकांत प्रवेश करीत असतो तू मानव लोकांतले

सर्वेष्ट सोडून टाकतो नाह्यास हे कस काय? तुझे भाऊ उत्तम लोकांत प्रवेश करू शकणार नाहीत. या स्वर्गाकडे, देवांकडे, सिद्धांकडे आणि देवर्षींकडे पहा.”

“मी आपल्या भावंडांना सोडून राहू शकत नाही. ते, दौपदी व माझी मुले कोठेही असोत, मी तिकडेच जाणार.” धर्मराज म्हणाला.

स्वर्गात पोचल्यावर धर्मराजाने तेथे एका उत्तमासनावर बसल्यानंतर देवांच्या मध्ये बसलेल्या दुर्योधनाला पाहिले. त्याला आस्वविरोवर राग आला व उठून पाठ फिरवून मागे जात म्हणाला—“या लोभी दुर्योधनावरोबर मला स्वर्गमुक्ताची इच्छा नाही.

नारद ते पाहून हसत म्हणाला—“राजा! स्वर्गात सर्व जुने राग द्वेष विसरावे लागतात. या दुर्योधनाला शूर पुरुषाला शोभेल असे पराण आल्यामुळे वीरगती, हा स्वर्ग मिळाला आहे.”

तेव्हा धर्मराज नारदाला म्हणाला—“सर्व पापे कळजळी या दुर्योधनाला स्वर्गप्राप्ती होणार असेल तर पुण्यवान अशा माझ्या भावांना कोणत्या लोकाची प्राप्ती झाली आहे, हे मला पहावयाचे आहे.”

कर्णासारखा शूर पुण्यवान आणि त्याच्यासाठी प्राणार्पण करणारे राजे स्वर्गात नाहीत

हे पाहून धर्मराजाला आश्चर्य वाटले. त्याने तसे म्हणून दाखविल्यावर देव म्हणाले—“ते आहेत तेथे बल. तुझ्या इच्छेप्रमाणे करण्यास इंद्राची आज्ञा आहे.” देव म्हणाले. त्यांनी एका दूताला बोलविले आणि त्याला धर्मराज विचारील ते कोठे आहेत हे नेऊन त्याला दाखविण्यास सांगितले. तो दूत धर्मराजाला बरोबर घेऊन भीम धोरें होते तिकडे निघाले.

त्यांना वाटेत सर्व पायीच भेटले. त्या वाटेने चालण्यात आनंदाऐवजी धर्मराजाला त्रास वाटू लागला. त्या वाटेवर रक्ता मोसाचा चिखल होता. माथा दासांचा बुळबुळ्यात चालू होता. जिकडे पहावे तिकडे केशरचे व हाडांचे ढीग पडलेले होते व

त्यांवर किडे रांगत होते. पाशियाय भयंकर अग्नि ज्वाळा जिकडे पहाण्या तिकडे दिसत होत्या. माणसांच्या व जनावरांच्या बोका-न्यांनी झालेले ओहोळ प्रभूनमधून वहात असलेले दिसत होते.

धर्मराज पुढे वाट दाखवीत जाणाऱ्या देवदूताला म्हणाला—“असं आणखी किती पुढे जायचं आहे रे बाबा?”

“तुला त्रास होतो आहे का? परत जाऊया तर. मापुढची वाट तर चालण्यासारखी सुद्धा नाही.” देवदूत म्हणाला.

धर्मराज निराश झाला. त्याशिवाय ही दान आणि दुर्यधी इतकी असह्य झाली की त्याला डोके फिरल्यासारखे वाटू लागले तेवढ्यात त्याला काही बाबाज दीनवाणीने

बोलबोल असल्यावे ऐकू आले-“धर्मराजा! तू आल्याने आम्हाला थोडे बरं वाटतं आहे. धडीभर यावं ना!”

“कोण तुम्ही सर्व? आणि इकडे कसे काय आलात?” धर्मराजाने त्या आवजाना विचारले.

“मी कर्ण! मी भीम! मी अर्जुन! मी नकुल! मी सहदेव! मी द्रौपदी!” त्या बाबाबांनी उत्तर दिले.

हे उत्तर ऐकून धर्मराज स्वतःचीच विचार करू लागला-“ह्या सर्व पुण्यवानांनी असे कोणते पाप केले की बांधा-बंधे यावे लागले? असे कोणते पुण्य कार्य करून पुण्याने स्वयंमुख उपभोगित, आहे? मी

ओपेत तर नाही? जागाच आहे ना? मला वेड तर लागले नाही?” असे अनेक विचार येऊन त्याला मानसिक वेदना होऊ लागली. त्याला देवांचा, धर्माचा फार राग आला. नंतर तो देवदूतांकडे वळून म्हणाला-“तू ज्यांचा दूत असशील त्यांच्याकडे निघून जा. मला त्यांच्याकडे पायने नाही, असे सांग. मी आपल्या भावांना सोडून राहिला तयार नाही, असे त्यांना सांग. मी येथे आल्याने त्यांना अस्वस्थता का होईना चुक वाटत आहे.”

देवदूत हद्दाकडे गेले आणि चडलेले वृत्त त्यांनी त्याला सांगितले.

धर्मराज दोन धडीभर तेथेच राहला. तेवढेचाला इंद्र वर्गेरे दिव तेथे आले. ते आल्याबरोबर तेथल्या अंधकार नाहीसा झाला. पापी लोकांचे आश्रयन धावले. वैतरणी नदी अदृश्य झाली. मंदमारुताची मुळूक सर्वांना सुखकर वाटू लागली. गोंड वाळू सर्वत्र बरबळू लागला.

इंद्र धर्मराजाला म्हणाला-“धर्मराजा! तुझ्या या वागणुकीबद्दल सर्व देव तुझी वाखाणणी करीत आहेत. आतां पुरे कर, बल कामच्याबरोबर, तुला सिद्धी प्राप्त झाली, तुला व तुझ्या भावजांना उत्तम लोक प्राप्त झाला आहे. तू रागावू नकोस. की राजा झाला त्याला मुढा नरकाचे बर्षान

चुकत नाही. प्रत्येक व्यक्तीने केलेल्या पाप पुण्यात प्रथम पुण्य उपभोगले तर त्याला त्यानंतर पाप उपभोगावे लागते. तसेच प्रथम पाप उपभोगले तर त्यानंतर पुण्य उपभोगायला निळते. कधी पाप करणाऱ्याला प्रथम नरकवास भोगावा लागतो. म्हणून तुला प्रथम नरक दर्शन घडले. तुझे घाकटे बाळ व झोपडी यांनी जे थोडे पाप केले होते त्याबद्दल प्रथम नरकवास भोगत राहले आणि आता पाप विमुक्त झाले आहेत. आता ते सर्व स्वर्लोकाला वास करीत आहेत. प्राहिजेतार स्वतः येऊन पहा. तुला कर्णावहलपुष्पां विनाकारण चिता करण्याचे कारण नाही. त्यालादेखील स्वर्गप्राप्ती झाली आहे. थोर राजांना प्राप्त होणाऱ्या पुण्यापेक्षा तू फार जास्त पुण्य संपादन केले आहेस. हरिश्चंद्र, मांधाता, भरीरथ, दुष्यंताचा मुलगा भरत यांना जे गौरवनीय स्थान लाभले ते तुला लाभत आहे. ही पहा सभोर आकाशगंगा विसत आहे. तू या गंगेत स्नान केलेस म्हणजे

Fullscreen 127

भाष नाहीसे होतील.

धर्मराजाने आकाशगंगेत मानवदेह सोडला आणि सरळ स्वाधे स्वजन होते तेथे जाऊन पोचला. तेथे त्याला कृष्ण भेटला. तो अद्याप ओळखता येण्यासारख्या रूपातच तेथे होता. अर्जुन कृष्णाबरोबरच होता. धर्मराजाला पाहून ते आनंदाने त्याला जाऊन भेटले.

आणखी एका स्थानी आदित्यासारखा ज्योतिर्वल्लभ असलेला कर्ण धर्मराजाला दिसला. भीम आपल्या मुन्या रूपात मरुद्गणांमध्ये दिसला. ध्यायश्रमाचे त्रकुल सहदेव अश्विनीकुमारांच्या आणि दृष्टीस पडले.

इंद्राने धर्मराजाला रोपवी, तिचे पुत्र, वृतराष्ट्र, अभिमन्यू, पांडुराजा, कुंती, माद्री, भीष्म, द्रोण व इतर आप्त व वीरपुरुषांचे वर्णन करतून त्यांच्या विषयी इतर सर्व वर्णन सांगितले.

(महाभारत संपूर्ण)

आमरवाणी

लक्ष्मीवती न जानति
श्रमेण परमेष्ठनाम्
शेषे धराभर क्लान्ते
शोते नारायणः सुखम्

॥ १ ॥

[वीरवत लोकांना इनगने दुःख कळ कळत नाही पहाता, धूमीचा भाग आपल्या बोक्यावर बाह्याच्या वेपनाच्या अत्येकर नारायण कसा आवडाने शोषत असतो.]

श्राप्यचलानधिकारान्
नाम्न, निष्पे, वंशवर्गम्
नापकृतम्, नापकृतम्, न
माकृतम्, कि कृत नेत?

॥ २ ॥

[नम्र बने अधिकार विद्याने समुपही शोषित अपकार, निष्ठावर उपकार आणि परमेष्ठिनाचा सत्कार जो करू शकला नाही त्याने काय केले म्हणावयाचे?]

अप्रकटीकृत शक्तिः शक्तोपि
जन स्तिरस्किमां लभते;
निष्कस अंतर्दक्षिणि लब्धो
वह्नि नंतु ज्वलितः

॥ ३ ॥

[शक्तिबाग समुत आपली शक्ती व पराक्रम व धर्मविद्याबाग्नर वेपनात ज्वलत जाणावा लागतो? पहाता, नाकडालता अग्नी जळू लागेपर्यंत नाकडाची पर्वा कोणी करीत नाही.]

शोरांच्या उणीवा